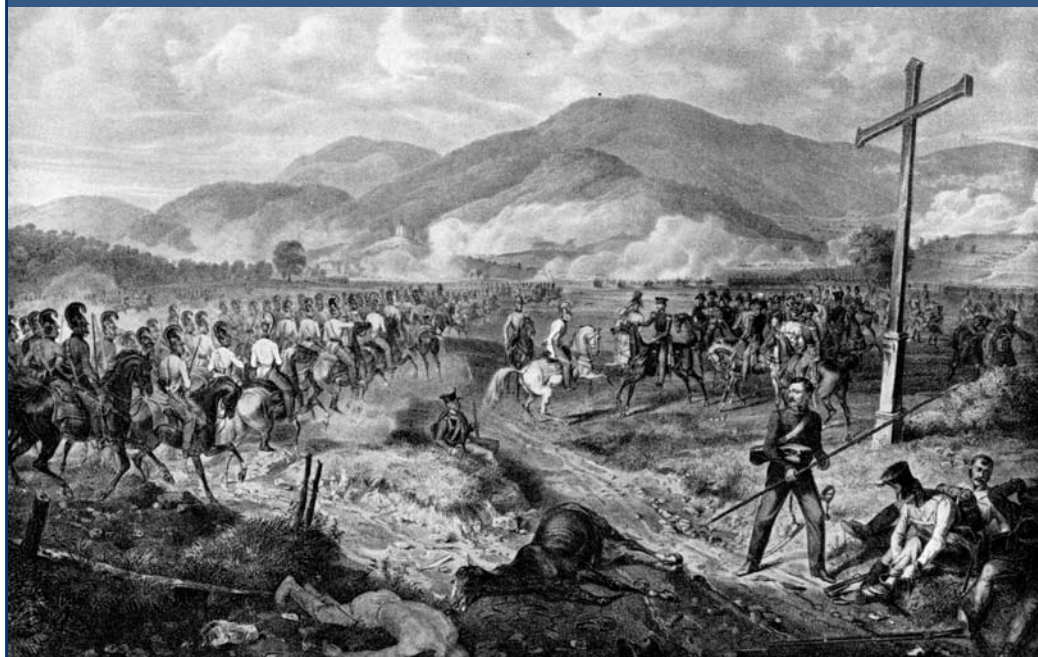

*Příspěvky
k ústecké vlastivědě*

monotematické číslo 7

Muzeum města Ústí nad Labem

2013

ISSN 1213-1873

OBSAH

Historie

Napoleonské války na Ústecku (Václav Houfek).....	2
Napoleon a zdravotnictví (Stanislav Tůma).....	13
Ústí roku 1813 (Jana Hubková).....	16
Ústí ve velké bitvě (Martin Krsek).....	20
Příběh Vandammova pětifranku.....	20
Dragoun Friedrich Jordan.....	21
Šarvátko o bílinský most.....	23
Husarský kousek.....	24
Lékař a geolog Johann Anton Stolz (Jana Hubková).....	26
Učitel a podnikatel Franz Josef Pietsch (Jana Hubková).....	27
Nejznámější ústecké pomníky bitvy u Chlumce z roku 1813 (Václav Houfek).....	29
Přestanovský poklad (Martin Krsek).....	33

Knihovna

Bitva u Chlumce v muzejní knihovně (Helena Houfková – Lucie Šejnohová).....	37
Pověsti o bitvě u Chlumce v roce 1813 (Helena Houfková).....	40

Výstavy

Bitva u Chlumce – 200 let od válečných událostí u Chlumce a Varvažova.....	44
Napoleonovy saně (Martin Krsek).....	47
Klavír postavený Conradem Grafem roku 1804 ve Vídni (Jiří Belis – Václav Houfek – Martin Krsek).....	48

Akce pro školy a veřejnost

Napoleonské války v muzejní pedagogice (Martina Kaucká).....	53
--	----

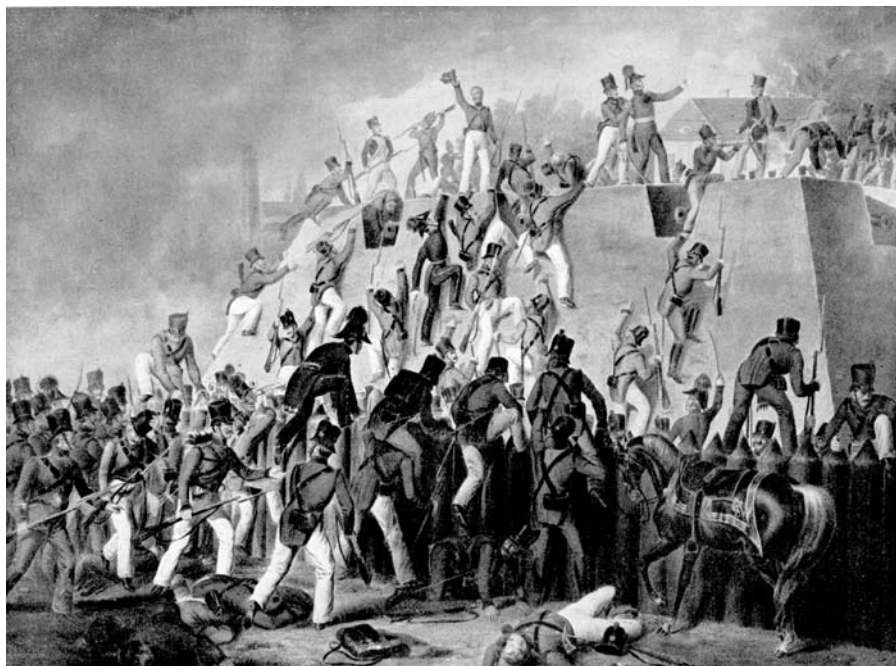

NAPOLEONSKÉ VÁLKY NA ÚSTECKU

Václav Houfek

Tři roky po revoluci ve Francii v roce 1789 začalo v Evropě desetiletí válek vedených různými koalicemi proti Francouzské republice. Ty mimo jiné dovedly k absolutní moci jednoho z vojevůdců francouzské revoluční armády, Napoleona Bonaparta. Ten se stal v roce 1804 francouzským císařem Napoleonem I., který již od roku 1803 až do svého definitivního pádu v roce 1815 vedl v Evropě řadu vojenských konfliktů, které se označují jako napoleonské války. Válečné konflikty přelomu 18. a 19. století výrazně poznamenaly dějiny světa a svoji stopu zanechaly také na Ústecku.

Po vítězství francouzského císaře Napoleona I. v bitvě u Slavkova v roce 1805 ztratil český král a císař František II. tzv. Bratislavským mírem Tyrolsko, italská území včetně Benátska, Istrii a Dalmácie. Císař František II. se

Rakouští myslivci útočí na hradby Drážďan 1813

vzdal 6. srpna 1806 koruny Svaté říše římské, prohlásil římskou císařskou hodnost za zrušenou a zbavil zbylé říšské stavy povinností vůči sobě jako římskému panovníkovi. Od té doby vládl v českých zemích dále již jen jako císař rakouský František I.

Poprvé válka dorazila na Ústecko již v roce 1809. Dne 21. května 1809 překročili rakouské armády a vojáci dobrovolnických pluků česko-saskou hranici. Na zemské hranici v okolí Petrovic sice došlo k menším srážkám, záhy se jim ale podařilo obsadit Drážďany. Avšak další průběh války byl již příznivý pro napoleonskou Francii a její spojence, včetně Saska. Rakouské jednotky se postupně ze Saska stáhly a poté severozápadní Čechy zažily v roce 1809 sasko-vestfálský vpád. Asi dva tisíce vojáků ze Saska a Vestfálska obsadily Chomutov 8. června a zdržely se zde až do 10. října. I když si saský král na mírových jednáních nárokoval severozápadní pohraničí Čech od Chebu přes Ústí nad Labem až po Liberec, nakonec Sasko získalo pouze české historické enklávy. Rakousko se dočkalo dalších velkých územních ztrát a především byla na několik let oslabena jeho politická, ekonomická a vojenská moc. Rakouské císařství se podřídilo vlivu Francie, v roce 1812 dokonce vstoupilo jako francouzský spojenec do války s Ruskem. Rakouské jednotky se ale během tažení vyhnuly vážným střetům s Rusy a ustoupily z Ruska bez větších škod.

Když po katastrofě francouzské Velké armády v Rusku v roce 1812 časně zjara 1813 překročila ruská vojska řeky Němen a Vislu, uzavřelo Rakousko s Ruskem příměří a začalo doplňovat svou armádu. V únoru 1813 přešel pruský král Friedrich Wilhelm III. na stranu Ruska. Za novou koalici stála v pozadí především finanční síla Velké Británie. Napoleon I. dokázal sice v květnu 1813 v bitvách u Lützen a u Budyšína porazit ruskou i pruskou armádu, ale síly mu chyběly pro využití těchto vítězství ke zničení protivníka. Pro Rakousko se tím konečně naskytla příležitost vrátit se mezi evropské velmoci. Již v květnu 1813 postavil císař František I. do čela nově budované armády Karla Schwarzenberga, náčelníkem generálního štábu byl jmenován Jan Josef Radecký z Radče. Zázemím a válečným nástupišťem se staly severní Čechy. Ruský car a pruský král společně sbírali síly ve slezském Reichenbachu. Jejich úhlavní nepřítel Napoleon měl svůj hlavní stan v saských Drážďanech. Rakouský císař František I. se usadil na zámku v Jičíně.

V červnu a červenci 1813 probíhala intenzivní jednání mezi protinapoleonskou koalicí, Rakouskem a Francií. Ke zlomovému setkání Napoleona

s rakouským vyslancem Metternichem došlo 26. června v Drážďanech. První devítihodinové urputné jednání skončilo bezvýsledně. Teprve později došlo k dohodě o svolání mírového kongresu do Prahy a o prodloužení příměří o 20 dní. Oněch 20 dnů potřeboval Karel Schwarzenberg k ukončení příprav rakouské armády na válku.

Pražský mírový kongres sice začal 12. července, ale v jeho úspěch prakticky nikdo nevěřil. O půlnoci z 10. na 11. srpna 1813 vypršelo příměří. Francie nepřijala podmínky spojenců a Rakousko vstoupilo do války na jejich straně. Od 11. srpna začala do východních Čech přicházet spojenecká ruská a pruská vojska. Od Terezína se údolím řeky Ohře začal budovat systém valů a polních opevnění. Zároveň byly zesilovány městské hradby Prahy, Litoměřic, Roudnice n. L., Mělníka a Dubé u Doks. Naposledy v jeho historii také v Ústí nad Labem zpevňovali hradby a městské brány. Francouzi totiž nečekali na nepřítele, ale sami vtrhli ze Saska 18. srpna do severních Čech. Armádní sbory maršála Poniatowského a generála Vandamma obsadily Rumburk, Frýdlant, Šluknov, Jablonné v Podještědí, Mimoň a Českou Lípou. Pouze v Rumburku a v České Lípě došlo k menším střetům rakouské a francouzské jízdy. Tato akce nebyla pro Francouze příliš úspěšná, nedošlo k žádnému významnějšímu boji, pouze dva německé pluky přešly u Liberce na stranu spojenců. V souvislosti s dalšími událostmi Francouzi do konce srpna ze severních Čech ustoupili.

V reakci na okupaci severních Čech vyrazila spojenecká vojska 22. srpna 1813 k Drážďanům. Neustálý déšť ztížil přechod Krušných hor, vojáky pak zajímalo spíše rabování vesnic v okolí Drážďan než boj. Do Drážďan se ale

*Графъ
Александръ Ивановичъ*
ОСТЕРМАНЪ-ТОЛСТОЙ.

Hrabě Alexandr Ivanovič Osterman-Tolstoj

s posilami včas vrátil Napoleon a připravil spojencům krvavé uvítání. 27. srpna provedla francouzská jízda úspěšný protiútok a večer vydal Schwarzenberg rozkaz k ústupu do Čech. Francouzi ztratili asi 10 000 vojáků, spojenci dva a půl krát tolik. V bitvě u Drážďan bylo ve dnech 26. a 27. srpna 1813 vojsko spojenců Napoleonem I. poraženo. Ale nebojovalo se pouze v bezprostřední blízkosti saské metropole. V okolí Pirny a Königsteinu probíhaly současně boje na pravém křídle útočících spojenců, a to mezi armádním sborem generála Vandamma a ruskými pluky. Když ráno 28. srpna zahájila Česká armáda ústup přes Krušné hory zpět do Čech, tak k pronásledování vyslal Napoleon I. jednotky velitelů Mortiera, Murata, St. Cyra a Vandamma. Poslední jmenovaný měl proniknout do týlu České armády a uzavřít ustupující jednotky v Krušných horách.

Nejkratší cestou do Čech byla pro francouzské vojáký cesta Nakléřovským průsmykem. Zde se ale museli neustále potýkat s ustupujícími ruskými pluky. V noci z 28. na 29. srpna se bojovalo v Petrovicích, kde se Rusům podařilo odrazit jeden z francouzských útoků. 29. srpna ráno prošly ruské jednotky Nakléřovským průsmykem. Na asi 14 000 mužů ruského generála Ostermana-Tolstého se valilo skoro 40 000 francouzských vojáků armádního sboru generála Vandamma. Místem k rozhodující bitvě se stal Chlumec nedaleko Ústí nad Labem. V neustále opakovaných útocích, v krvavém boji muže proti muži ruské gardové pluky udržely obrannou linii. Po prvním dnu

Bitva u Chlumce 1813

Scéna z bitvy u Chlumce 1813

bitvy byla polovina z ruských vojáků vyřazena z boje. Hrdinství ruské gardy dalo vzniknout dobovému označení této bitvy „české Thermopyly“.

Samotný generál Osterman-Tolstoj vstoupil do válečných legend. Byl totiž těžce raněn, granát mu rozdrtil ruku, a zbytky ruky byly ihned na bojišti amputovány. K tomu posloužil jako operační stůl plukovní buben, a aby nerušil bolestným křikem své vojáky v boji, tak nechal generál Osterman-Tolstoj obestoupit tento improvizovaný operační stůl vojáky v kruhu, kteří nahlas zpívali ruské písně. Další operaci podstoupil v Teplicích a poté byl převezen do Prahy, kde byl lazaret pro raněné ruské důstojníky. Po uzdravení patřil Osterman-Tolstoj k proslaveným válečným hrdinům a pražské ženy mu na rozloučenou věnovaly stříbrný pohár s děkovným nápisem. Těm ruským důstojníkům, kteří svá zranění z bitev u Drážďan a Chlumce nepřežili, byl věnován pomník, který je možné dnes najít v ruském oddělení pražského Olšanského hřbitova.

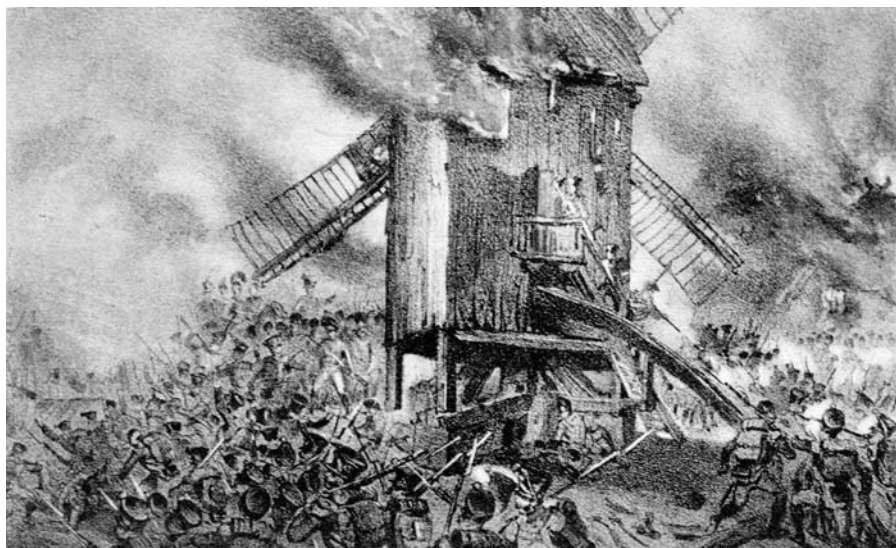
Za cenu velkých ztrát byl zmařen nebezpečný plán obklíčit spojeneckou armádu. Ta v noci na 30. srpna sestoupila z Krušných hor a posílila řady obránců. Vrchním velitelem spojeneckých jednotek u Chlumce byl jmenován ruský generál Barclay de Tolly. Mimo posílených ruských pluků byla

do boje nasazena i rakouská vojska generála Hieronyma Colloredo-Mansfelda. Především rakouské pěší pluky byly složeny z vojáků původem z Čech, ale byli zde i pluky uherské a dragouni z Haliče. Celkem měli spojenci asi 50 000 mužů. Druhý den bojů tak byla početní převaha na jejich straně.

V neztenčené míře pokračovaly boje i 30. srpna 1813. Generál Vandamme řídil bitvu s vrchu Horka nad Chlumcem. Francouzi prohráli střetnutí o Střížovický vrch, přes který přešla rakouská vojska a ta začala Francouze u Chlumce obklíčovat. Kolem poledne Vandamme pozoroval blížící se vojska od Nakléřova. Zpočátku si myslel, že se jedná o francouzské posily, záhy ale zjistil svůj omyl. Byly to jednotky pruské armády, které vedl generál Kleist. Prusové tím uzavřeli obklíčení Francouzů. Mezi francouzskými vojáky propukl zmatek a jejich obrana se rychle rozpadla. Jen části se podařilo uniknout. Do zajetí padlo více než 10 000 francouzských vojáků, včetně vrchního velitele generála D. R. Vandamma. Osud zajatců byl ale nepochybně lepší, než osud více než 11 000 padlých a raněných francouzských vojáků. Na straně spojenců bylo raněných a mrtvých celkem více než 9 000.

Rozsáhlé škody postihly i místní obyvatele. Stovky domů a usedlostí shořely, prakticky zničen byl nejen Chlumec, ale také sousední Přestanov,

Hořící Glöckerův mlýn během bitvy u Chlumce

Stradov a Žandov. Boje zasáhly rovněž město Chabařovice a další obce v širším okolí. Válečné události se dotkly také města Ústí nad Labem, které bylo obsazeno vojáky francouzského generála Creutzera. Ti zajali městskou radu a zabírali místní zásoby sena a mouky. Na pomoc obsazenému městu byla vyslána z Terezína brigáda generála Johanna Longuevilla. Ráno 30. srpna sice došlo v údolí řeky Labe k menším přestřelkám, ale větší boje se Ústí vyhnuly. Náhlý příchod rakouských vojsk zachránil město před vypuknutím požáru, který připravili francouzští vojáci. Během jejich ústupu došlo v ulicích města k přestřelce, ve které padl rakouský dragoun Friedrich Jordan.

Spojenecká vojska vítězstvím v bitvě u Chlumce a Přestanova znemožnila Napoleonovi využít získané převahy v bitvě u Drážďan. Vítězství posílilo spojence v odhodlání bojovat proti Napoleonovi. Pro české země bylo toto vítězství významné i tím, že zabránilo francouzským vojskům proniknout do vnitrozemí a znemožnilo případné obsazení Čech a Prahy.

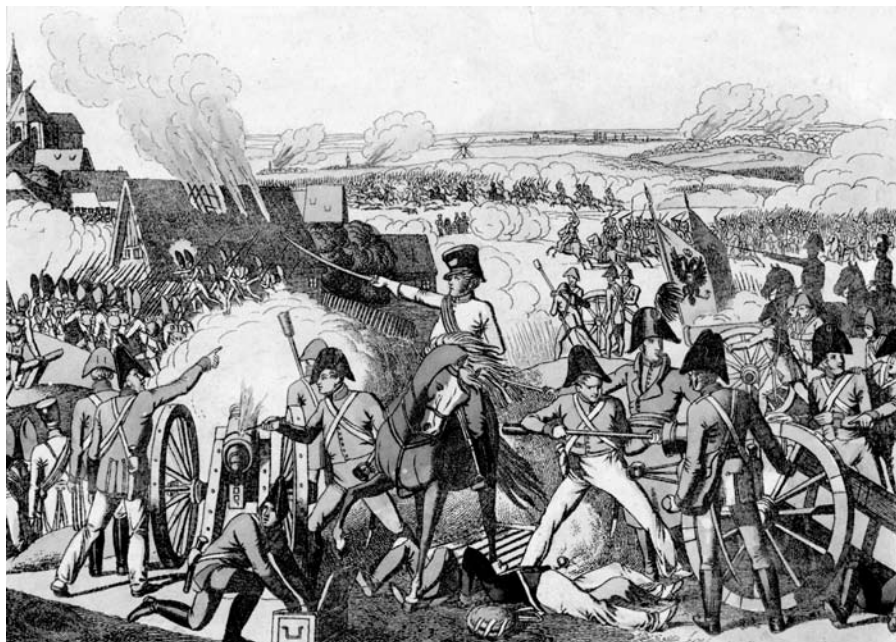
Rakouská pěchota bojuje o Střížovický vrch 30. srpna 1813

Zajetí generála D. R. Vandamma 30. srpna 1813

K dalším menším šarvátkám a srážkám mezi spojeneckými a francouzskými vojsky docházelo v Krušných horách i v následujících týdnech. Na hřebeni Krušných hor nad Krupkou a Chlumcem se Francouzi objevili 9. září a 15. září provedli útok přes Nakléřov směrem na Telnici a Chlumeck. Útoky osobně velel císař Napoleon I. Nejtěžší boje propukly 17. září 1813 u Varvažova. Rakouským vojskům se podařilo nejen francouzský útok zastavit, ale během večera a následující noci se podařilo Francouze vytlačit z Čech. Francouzi ztratili asi 2 000 mužů, přibližně stejný počet byl zajat. Spojenci ztratili něco přes 1 000 vojáků. Boje pokračovaly i následujícího dne. Po bojích v údolí Knínic a Přední Telnice se nakonec francouzská vojska stáhla zpět do Saska.

Tím sice skončily přímé boje na Ústecku a v severních Čechách, ale pro místní obyvatele neskončilo válečné utrpení. Ke zničeným obcím z konce srpna přibývaly další. Celé severozápadní Čechy se staly velkým lazaretem pro tisíce raněných a umírajících vojáků. Jejich hroby lze dodnes nalézt i na Lounsku nebo Slánsku, ale také v Praze. I spojenecká vojska potřebovala

Scéna z bitvy u Lipska 16. října 1813

bydlet, jíst, krmít koně. Veškerou tíhu neslo civilní obyvatelstvo a obce, kde se vojáci ubytovali. Často docházelo k rabování a k násilí na prostých lidech i ze strany spojeneckých vojáků. Úspěch v bitvě u Chlumce upevnil spojeneckou koalici Rakouska, Ruska, Pruska a Švédska, ke které se 3. října v Teplicích oficiálně připojila Velká Británie a Bavorsko. Záhy vyrazila spojenecká vojska z Čech do Saska směrem k Lipsku.

Ve dnech 16.–19. října 1813 se strhla krvavá bitva národů u Lipska. Odvaha Francouzů a jejich spojenců nemohla zastavit více než dvojnásobnou početní převahu vojsk protinapoleonské koalice. Zde došlo k definitivnímu zlomu v průběhu Napoleonských válek v Evropě. Po první kapitulaci Francie byl v roce 1814 svolán do Vídně mezinárodní kongres, který měl za úkol vytvořit v Evropě stabilní mezinárodní systém politické moci. Po krátké epizodě spojené s útekem Napoleona I. z Elby a jeho porážce v bitvě u Waterloo byl uzavřen všeobecný mír, který vytvořil základní podmínky k rozvoji Evropy v 19. století.

Bitva u Chlumce ve sledu historických událostí

1789 začátek Francouzské revoluce

1792–1802 francouzské revoluční války

Revoluční Francie je ve vojenském konfliktu s dalšími evropskými státy.

1796 úspěšné tažení generála Napoleona Bonaparta do Itálie

Vojenskými úspěchy proti Rakousku a Sardinii začíná rychlá kariéra Napoleona.

1799 Napoleonův státní převrat

Napoleon se jako první konzul ujímá vlády nad Francií.

1803–1815 napoleonské války

Série válek navazuje na předchozí francouzské revoluční války. Proti Francii a jejím spojencům v nich bojují vojska proměňujících se koalic a jednotlivých protivníků, především Rakouska, Pruska, Ruska a Velké Británie.

1804 Napoleon francouzským císařem

1804 povýšení Rakouska na císařství

František II. přijal jako odpověď na vyhlášení císařství ve Francii hodnost dědičného rakouského císaře.

1805 bitva u Slavkova

„Bitva tří císařů“ znamenala porážku rakouských a ruských vojsk Napoleonem.

1811 státní bankrot v Rakousku

V důsledku vyčerpání státu vleklými válkami je přikročeno k pětinasobnému znehodnocení papírových peněz.

1812 Napoleonův vpád do Ruska

Napoleon vstupuje do Moskvy, která je však zničena požárem. Při ústupu dochází k rozkladu francouzské armády. Ve Francii Napoleon zorganizuje novou armádu.

26.–27. srpna 1813 bitva u Drážďan

Francouzská armáda vítězí nad spojeneckými vojsky Rakouska, Ruska a Pruska. Jedná se o poslední větší úspěch Napoleona.

29.–30. srpna 1813 bitva u Chlumce

Koaliční vojska Rakouska, Ruska a Pruska poráží francouzský 1. sbor generála Vandamma.

16.–19. října 1813 bitva u Lipska

„Bitva národů“ je rozhodující porážkou Francie a jejích spojenců.

květen 1814 pařížský mír

Francie vrácena do hranic z roku 1792 a návrat Bourbonů na francouzský trůn. Napoleon vykázán na ostrov Elba.

září 1814 – červen 1815 Vídeňský kongres

Kongres evropských panovníků a politiků rozhoduje o uspořádání Evropy po napoleonských válkách.

březen–červen 1815 stodenní císařství

Napoleon se vrací do Francie a ujímá se opět vlády, následuje rychlá mobilizace protinapoleonské koalice.

18. června 1815 bitva u Waterloo

Definitivní porážka Napoleona, který je zajat a internován na ostrově Svaté Heleny.

5. května 1821 Napoleon umírá na ostrově Svaté Heleny.

NAPOLEON A ZDRAVOTNICTVÍ

Stanislav Tůma

Bitva u Chlumce, po poslední vítězné bitvě u Drážďan a připomínaná v těchto dnech, znamenala před dvěma sty lety pro Napoleona I. počátek ústupu ze slávy. Vliv jeho státnické geniality a organizačních schopností však vnímáme dodnes. Například v organizaci zdravotní péče. Předpisy z doby Napoleonovy vlády se staly základem zdravotních zákonů v ostatních evropských zemích, včetně Česka.

Podle zpráv současníků i jeho lékařů měl Napoleon odpor ke složitým jednáním a procedurám, miloval okamžité náhlé nápady vedoucí k rychlým výsledkům. Dokázal se obklopit odborníky a pozorně jim naslouchat. Sám se přesně dotazoval a okamžitě rozhodoval o záměrech se širokým dopadem. Svými zásahy změnil základy správního, právního, finančního a průmyslového uspořádání země, stanovil zásady vědecké a vzdělávací činnosti, včetně zásadních změn v organizaci zdravotní péče.

Vykonávání lékařské praxe bylo stanoveno zákonem v roce 1803. Lékařství, chirurgie a výchova lékárníků byly podmíněny čtyřletým studiem zakončeným povinnými zkouškami s obhajobou disertační práce. Popis požadovaných znalostí a dovedností byl zpracován důkladně a velmi detailně. Studium bylo placené, avšak poplatky byly proti předrevoluční době značně nižší ve snaze umožnit studium širším vrstvám. Předpisy byly zpracovány do detailů, například včetně popisu úředního obleku profesorů lékařských fakult či povinnosti bezplatných přednášek. Vzdělávání lékárníků bylo osmileté, povinnými se staly kontrolní inspekce v lékárnách. Byla ustanovena komise povolující nové léčebné prostředky a současně dohlížející na přiměřenou odměnu za objev léku. Byly dokonce vypsány první „granty“ – finanční odměny za výzkum elektřiny. Šlo patrně o přímé navázání na výsledky výzkumů Marata.

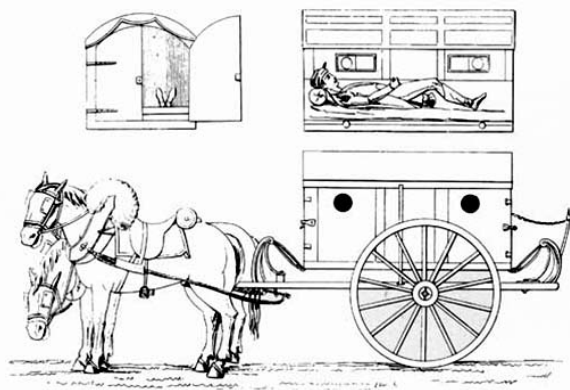
K nejvýznamnějším hygienickým opatřením Napoleonovy éry patří nařízení o stavbě studní a čistotě pitné vody, podpoře minerálních pramenů a o desinfekci minerálními vodami (tj. solnými roztoky), o péči o hluchoněmé, žebráky, duševně nemocné, o organizaci nemocniční péče, o opatření proti šíření zápachu a zdraví nebezpečných výparů z manufaktur a dílen, o zakládání hřbitovů a pohřbívání. K nejdůležitějším nařízením patří

císařský dekret z 16. března 1806 o očkování proti neštovicím. Na jeho propagaci byly stanoveny odměny. Pečlivě vedené záznamy uvádějí ve Francii v následujícím roce již 510 953 očkovaných osob.

Požadavky na zdravotní péči byly ovlivněny vojenskými potřebami a poznatky z válečných výprav. Zpracovávání nových surovin ze zámoří, pěstování brambor, kopání odvodních kanálů a především úpravy pitné vody přispěly ke zlepšení životních podmínek. Duševní choroby se začaly léčit a duševně choří přestali být zavíráni do vězení. Rozpoznání chorob, jejich projevů i léčení začalo dostávat svůj řád, který byl založený na anatomických studiích a pečlivém zkoumání fyziologických projevů a v neposlední řadě i na využívání nových objevů. Napoleon zavedl vojenský poradní sbor z nejlepších lékařů a chirurgů. Jeho lékaři zavedli pohyblivá nosítka, sanitní povozy tažené koňmi a pohyblivé lazarety. Kláštery a kostely sloužily po desinfekčním vykouření sírou, natření dehtem a vymalování vápnem jako nemocnice. V době před asepsemi a anestézií se operovalo hlavně rychle. Amputace probíhaly v průběhu několika minut. Obtíže byly hlavně v doléčování zraněných a v léčení nemocných. Velkým problémem byly záněty očí, vedoucí až k oslepnutí, tetanus a mor. Toto onemocnění lékaři s Napoleonovým souhlasem nenazývali pravým jménem a neoznačovali jej jako nakažlivé. Napoleon dokonce k zachování dobré nálady a k ochraně před panikou navštívil nemocné v nemocnici. Zdravotnický personál se kromě mytí chránil maskami a ochranným oděvem namočeným v octu.

Základem léčby bylo umývání kůže, otevírání hlíz a jejich krytí obvazy. Jako preventivní prostředek proti blechám přenášejícím morovou nákazu objevili vojenští lékaři (Larrey) profylaktický účinek oleje vtíraného do kůže. Ve Španělsku trápila vojáky

Pojezdna ambulance (obrázek z měsíčníku Ciba, 1940)

„madridská kolika“, prudce probíhající a často smrtelně končící střevní zánět. S průjmovými chorobami, tyfem, omrzlinami a se snětí, související s válečnými útrapami, se potýkala vojska při ruském tažení. K zajímavostem patří zprávy o následcích nemírného požívání nekvalitního alkoholu.

Sám Napoleon bojoval od dětství s četnými chorobami a čelil jim svou silnou vůlí, se snahou svá trápení překonat.

Jsou známy jeho problémy s nedostatkem vitamínu D a patrně i s následky zánětu jater. Poruchy činnosti štítné žlázy a hypofýzy (podvěsku mozkového) byly v mládí provázeny neurotickými projevy. Intenzivní práce, chudá strava a nedostatek spánku s chronickými kožními chorobami (pravděpodobně ekzémem), spolu s následky prodělané malárie a patrně i tuberkulózy, podlomily mladému důstojníkovi zdraví. Své zdravotní problémy překonával Napoleon vůlí a před svým okolím se je snažil skrývat. Stěží jim však odolával zhruba od svých čtyřiceti let. Ztloustl a dopřával si výrazného odpočinku, objevily se i deprese. Naplno propadl chorobným stavům v době svého zajetí a vypovězení do nezdravého vlhkého prostředí ostrova Svaté Heleny. Paradoxně právě v té době, kdy nejvíce potřeboval lékařské ošetření, mu nebyla společnost věhlasných francouzských lékařů povolena. Přidaly se problémy s revmatismem, úporný kašel, bolesti hlavy, bolesti zubů a krvácení z dásní, pravděpodobně jako projev nedostatku vitamínu C. Závažné projevy smrtelné choroby se zduřením mízních uzlin, bolestmi v oblasti jater a ledvin, nespavostí, dušností, otoky a s bušením srdce se od roku 1817 zhoršovaly a vedly až ke krizi koncem roku 1820. Sil Napoleonovi rychle ubývalo a po zvracení černé tekutiny a zrychlení frekvence srdečního tepu 5. května 1821 v šest hodin odpoledne zemřel.

Literatura:

Chevalier A. G. (1940): O stavu přírodních věd a lékařství ve Francii v době Napoleonově. Měsíčník Ciba 7, 9: s. 248–253.

Neumann W. (1940): Zdravotnictví v Napoleonově zákonodárství. Měsíčník Ciba 7, 9: s. 275–276.

Chirurgové jedoucí k zásahu
(obrázek z měsíčníku Ciba, 1940)

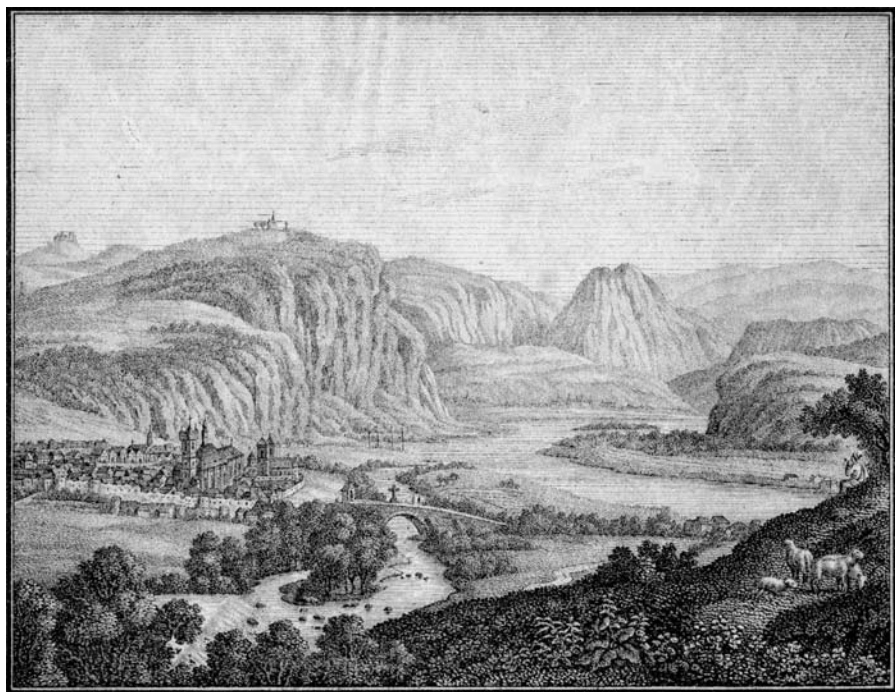

ÚSTÍ ROKU 1813

Jana Hubková

Na počátku 19. století bylo Ústí stále ještě městem, které se od středověku příliš nerozrostlo. Roku 1813 zde žilo 1 472 obyvatel ve 302 domech. Obyvatelstvo provozovalo řemesla a žilo z výnosu polí, sadů a z chovu dobytka. Na svazích Mariánské skály se pěstovalo proslavené Podskalské víno, měšťanský pivovar právováreční měšťané tehdy pronajímali. Několik zdejších lodníků se živilo stavbou lodí a dopravou ovoce po Labi. Od roku 1799 byla ve městě i kartounka.

Území města bylo ohraničeno městskými hradbami se čtyřmi branami – Hrnčířskou, Bílinskou, Teplickou a Horní neboli Drážďanskou. V roce 1785 byly na branách umístěny tabule s jejich pojmenováním v německém

Pohled na Ústí nad Labem od Soudného vrchu kolem roku 1813

i v českém jazyce. Hrnčířská brána (poprvé zmíněná v roce 1479) stála v ústí dnešní Hrnčířské ulice do Předmostí. Šlo o mohutnou kamennou věž se sýpkou, přistavěnou na východní straně. Průjezd o délce 16 sáhů byl osvětlen jen vjezdem a výjezdem a byl uprostřed tak tmavý, že byl pro pěší i vozy večer velmi nepříjemný. Na konci brány (směrem ven z města) bydlel strážný. Roku 1830 byla již zchátralá a hrozila zřícením. Roku 1833 byla zbořena. Touto bránou se vycházelo směrem k obci Krásné Březno a dále podél Labe do Saska.

Bílinská brána (poprvé zmíněná roku 1479) stála v místech, kde ústí dnešní Bílinská ulice do ulice Malá Hradební. K věžovité stavbě patřil most přes řeku Bílinu, který spojoval město s předměstím Ostrov. Po třicetileté válce a velké vodě v únoru roku 1655 bylo nutné bránu opravit. Po mnoha dalších opravách a přestavbách schválilo zastupitelstvo města v květnu 1828 úpravu brány a přilehlé hradby a zbourání průjezdového oblouku na mostě, který již nevyhovoval potřebám tehdejší dopravy. V roce 1835 byla brána zbořena.

Teplická brána (písemně doložená roku 1479) stála v prostoru mezi dnešním obchodním domem Labe a zastávkou městské hromadné dopravy Revoluční. Tvořila ji hlavní věžovitá stavba a strážnice, před bránou stál ještě domek pro výběr mýta. Původní stavba se roku 1586 zřítla a byla nově postavena. Po mnoha dalších opravách byla brána 18. března 1837 stržena, a to jako poslední ze všech čtyř městských bran. Teplickou bránou se z města vycházelo na cestu do Teplic.

Drážďanská (Horní) brána (písemně doložená roku 1479) se nacházela asi v polovině úseku Dlouhé ulice mezi křižovatkami s Velkou Hradební a s Pivovarskou. Tvořila ji věžovitá stavba, u které se v únoru 1723 začala stavět budova pivovaru a sladovny. Po roce 1793 byla ve špatném stavu. Dne 30. srpna 1813 se u této brány odehrálo střetnutí mezi rakouskými a francouzskými vojáky. V roce 1815 byla kvádrová klenba brány stržena a znovu vyklenuta cihlami. Roku 1832 byla věž úplně odstraněna.

Nad Horní bránou stál Horní mlýn, poháněný vodou z potoka, který dále protékal přes Tržní náměstí, a u Dolního mlýna (na konci dnešní ulice V Jirchářích) se vléval do Labe. Mezi Bílinskou bránou a dnešním nádražím byla lipová a později topolová alej, která sloužila měšťanům jako korzo. Bílina tekla ještě ve svém starém řečišti a byla překlenuta kamenným mostem s krucifixem a sochami sv. Jana Křtitele, sv. Jana Nepomuckého, sv. Anny, sv. Barbory a sv. Dominika.

Od Bílinské brány vedla cesta na Kostelní náměstí s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, dominikánským klášterem, školou, rektorátem a děkanstvím. Odtud se šlo Bílinskou ulicí na Tržní náměstí, na němž stála radnice s požárním zvonem z roku 1579 ve štítu. Domy měly malebná podloubí. U starých lip v dolní části náměstí se nacházely masné krámy, budova skladu (dříve obchody patřící pekařskému cechu) a obecní kuchyně. Ozdobou dolní části náměstí byla od roku 1708 socha sv. Antonína Paduánského, kterou nechal pořídit zdejší měšťan, voskař Tobias Franz Kuhn. Poblíž pak stála starobylá kašna s mariánskou sochou, kolem níž byly umístěny postavy sv. Václava, sv. Floriána a sv. Josefa.

Za hradbami, na dnešním Lidickém náměstí, stál kostel a špitál sv. Materny se hřbitovem, který byl roku 1813 hlavním městským pohřebišťem. V místě, kde dnes stojí divadlo, byl rybník, který měl dodávat vodu na hašení požárů okolních stodol. Poblíž se nacházel zájezdní hostinec a pas-touška, která patřila právovárečným měšťanům.

Od roku 1788 stál v čele správy města magistrát, který se roku 1813 skládal ze starosty, z jednoho zkušeného radního a tří nezkušených (bezplatně sloužících) radních. Magistrát podléhal krajskému úřadu v Litoměřicích, jenž měl rozsáhlé kontrolní a rozhodovací pravomoci. V roce 1813 reprezentovali ústecký magistrát, obecní zastupitele a městské úřednictvo tito měšťané:

Starosta: Johann Maresch (1768–1831), původním povoláním učitel

Městská rada: 1. zkušený radní: Franz Hoyer (1764–1832)

1. nezkušený radní: lékař Johann Anton Schmeltz (1750–1814)

2. nezkušený radní: obchodník Franz Johann Köhler (1770–1842)

3. nezkušený radní: kancelista a policejní komisař Ignaz Johann Hanke (1759–1828)

Zastupitelé obce: Reimund Lehnert, Johann Anton Gierschik a Adalbert Ignaz Tham. Pracují pod vedením svého předsedy, radního Johanna Antona Schmeltze, jenž zodpovídal za obecní hospodářství.

Městští úředníci:

Úředník podacího protokolu: Johann Franz Wurm

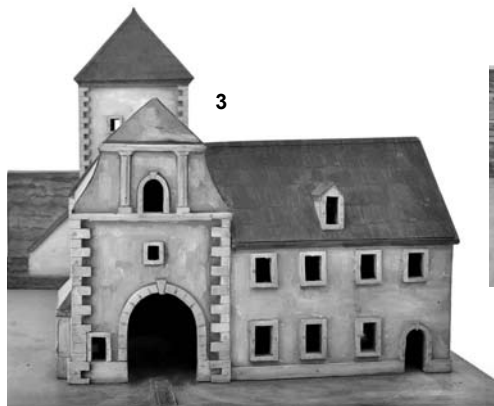
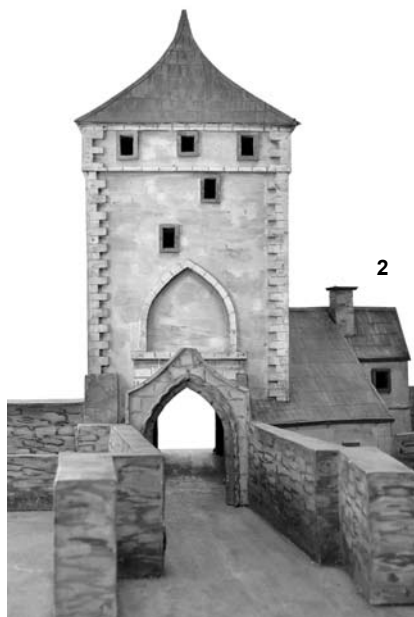
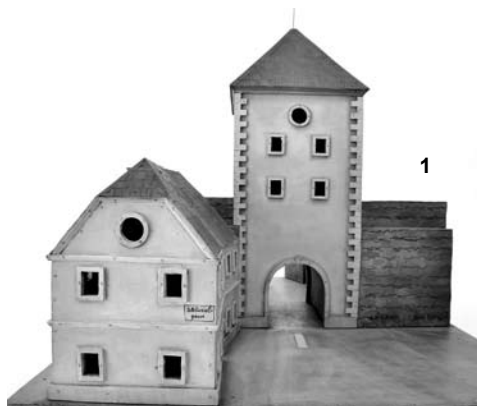
Radniční kancelista: Engelbert Gierschik

Důchodní správce: Josef Watzka

Vedoucí církevního a nadačního účetnictví: Karl Anton Vogl

2 radniční sluhové: Anton Ulbrich, Franz Tomsch

2 policejní strážníci

Modely bran v Ústí n. L. vytvořené k velké ústecké výstavě pro kulturu a hospodářství v roce 1924. V ostrých bojích 1813 sehrály brány svou poslední roli: 1) Drážďanská brána, 2) Teplická brána, 3) Hrnčičská brána, 4) Bílinská brána (foto J. Preclík)

ÚSTÍ VE VELKÉ BITVĚ

Martin Krsek

Příběh Vandammova pětifranku

Stříbrná francouzská mince s obrázkem Napoleona a letopočtem 1812 nepředstavuje na sběratelském trhu žádnou ceněnou výjimečnost, jen běžné dobové oběživo. To však nelze říci o pětifranku, který uchovává jako jednu z největších vzácností svých sbírek ústecké muzeum. Pojí se totiž se jménem postavy, jež i 200 let po bitvě u Chlumce hraje roli celebrity celé historické události. I bez ohledu na to, že reprezentovala poraženou stranu. Francouzský generál Dominique Joseph René Vandamme byl jeden z nejlepších a zároveň nejproblematičtějších velitelů Napoleona. Traduje se, že dostal od svého císaře příslib po vítězství u Chlumce usednout na český trůn, nakonec však padl potupně do rukou protivníka a stal se jedním z nejexkluzivnějších zajatců celé války.

Zmíněný pětifrank pochází přímo z peněženky tohoto generála a symbolicky spojil válečné běsnění na bojišti u Chlumce s dějinami města. Jméno generálovo se v ústeckých análech zjevuje 29. srpna 1813, když část jeho sboru vedená generálem Creutzerem obsadila město v rámci zajištění okolí bojiště. Pro obyvatele města to rozhodně nebyla vítaná návštěva. Francouzští vojáci vznášeli nekompromisní nároky na dodávky potravin pro armádu. *„Nejdříve chtěli mít do 30. srpna odpoledne 50 000 porcí chleba. Po prohlášení magistrátu, že to není možné, svůj požadavek snížili na 20 000 porcí. Když pak magistrátní úředníci prohlašovali, že ani toto množství nelze sehnat, byli na příkaz nepřátelského generála uvězněni a hlídáni stráží pěti vojáků,“* popisuje počínání Francouzů

Stříbrný francouzský pětifrank od generála D. R. Vandamma (foto J. Preclík)

radniční protokol z 31. srpna 1813. Nakonec okupační vojsko násilně zabavilo všechny nalezené zásoby mouky a chleba.

V této dramatické situaci francouzský velitel vyzval starostu Johanna Maresche, aby vybral jednoho z měšťanů, kterého by mohl poslat na bojiště ke generálu Vandammovi s důležitými písemnostmi. Vyřkl ještě zvláštní podmínku, dotyčný posel měl mít ženu, děti a vlastní dům. To proto, aby se nepokusil úkol ošidit. Generál totiž vyhrožoval, že když měšťan nesplní své poslání, jeho ženu a děti nechá zastřelit a dům spálit. Dobrovolně se samozřejmě nikdo nepřihlásil, tak rozhodl los, že nevděčná role padne na punčochářského mistra Ignaze Fleischera, majitele domu č. 252 v Dlouhé ulici. Velitel mu stanovil přesný termín, do kterého má přinést zpět odpověď generála Vandamma. Fleischer se vydal na nebezpečnou cestu mezi bojujícími vojsky. Myslel přitom na svou rodinu, která trnula v městské šatlavě, zda se vrátí dřív, než uplyne stanovená lhůta. Nepozorovaně pronikl mezi patrolami spojenců až do hlavního stanu generála Vandamma. Předal mu listiny, přijal zprávu o nedobré situaci na bojišti a na cestu dostal od francouzského vojevůdce stříbrný pěti frank. Ten představoval nejenom odměnu za punčochářovu odvalu, ale musel se jím po návratu prokázat u generála Creutzera na důkaz, že skutečně s Vandammem mluvil. Ženu a děti se mu tak podařilo uchránit před záhubou a minci jako připomínku tohoto rodinného dramatu se šťastným koncem uchovával až do své smrti roku 1835. Jeho potomci pak ještě po dalších sto let minci dědili z generace na generaci, než se ji rozhodli věnovat do sbírek ústeckého muzea.

Dragoun Friedrich Jordan

„Osvoboditel města Ústí z područí nepřátel“, takové označení přísluší v ústeckých dějinách Friedrichu Jordanovi, rakouskému dragounovi ze 4. dragounského regimentu, který v poslední den bitvy u Chlumce, 30. srpna 1813, našel smrt v ulicích města. Gloriolu neohroženého hrdiny si svou bojovností získal naprosto zaslouženě, byť jeho jméno zvěčnil také fakt, že se stal jediným padlým vojákem slavné bitvy uvnitř hradeb města Ústí.

Praha má svůj Schwarzenberský palác, palác Kinských a množství dalších, v Ústí stojí palác Jordán. Vyrostl v roce 2008 a je nejmladší připomínkou událostí napoleonské éry. Stojí na konci Dlouhé ulice v místech, kde stávala Drážďanská neboli Horní brána městských hradeb. Právě z tohoto

Smrt rakouského dragouna F. Jordana v Ústí nad Labem 30. srpna 1813

místa vyšla před 200 lety francouzská střela, která smrtelně zranila dragouna Friedricha Jordana, na jeho počest nese palác své jméno.

Odpoledne 30. srpna se francouzští vojáci dozvěděli o porážce svého hlavního velitele generála Vandamma u Chlumce. Generál Creutzer, který dlel s vojáky ve městě, ihned nařídil přípravy k odchodu. Sled událostí byl ale rychlejší, než předpokládal. Ještě neopustili Francouzi hradby a už se před nimi zjevil rakouský generál Longueville s 1 500 muži infanterie, několika jezdci a dvěma kanony a ihned se pustil do dobývání města. *„Jeden dragoun z Leveneurova regimentu pronikl s několika infanteristy do města a pronásledoval sám Francouze až k Drážďanské neboli Horní bráně. Zde za sebou Francouzi zabouchli doposud otevřenou bránu a střílnou umístěnou na bráně ho zastřelili,*“ tak popisuje situaci ve své dobové zprávě pruský důstojník Heinrich Aster. Tím dragounem byl právě Friedrich Jordan. Jeho hrdinská smrt se mohla zdát zbytečná, když vlastně Francouzi už sami přechali. Ovšem tento rychlý přepad jim už nedal čas dovést do konce jistý záměr, který mohl mít pro město fatální následky. Pokusili se totiž způsobit ve městě požár tím, že zapálili jednu stodolu, ale ve spěchu se jim to nakonec nepodařilo.

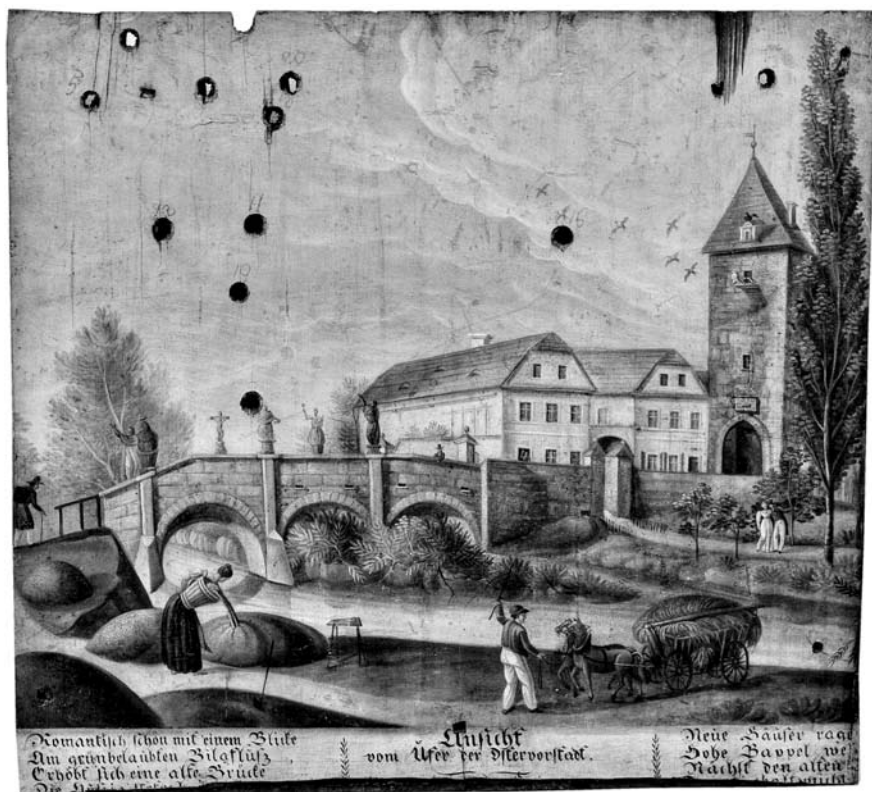
Padlému vojáku projevíli Ústečané náležitou úctu. Asi hned následujícího dne byl pohřben na hřbitově u kostela sv. Materny. Jeho hrob pak zanikl

společně se hřbitovem v polovině 19. století, kdy se proměnil v Lidické náměstí. Dragounovy ostatky zde nejspíš leží v zemi dodnes, dle dobových popisů zhruba ve středu současného náměstí. Roku 1868 pak přibyla ještě mramorová pamětní deska na místě Jordanova zastřelení v Dlouhé ulici. Zanikla po druhé světové válce a obnovy se dočkala v roce 1996.

Šarvátka o bílinský most

Dragoun Jordan není jediným hrdinou osvobození Ústí od Napoleonových vojáků. Heroický čin šikovatele Jana Bangrace ze Slezského 1. pěšího pluku se dokonce dostal do učebnic. Mezi následování hodné skutky ho zařadil autor „Knihy vojinův Rakousko-uherských“ z roku 1876. Bangrac táhnul

Malovaný střelecký terč s vyobrazením Bílinské brány a mostu přes řeku Bílinu

30. srpna na Ústí od Terezína ve stejném voji jako Jordan pod velením rakouského generála Longuevilla. K městu dorazil kolem čtvrté odpoledne. To už nepřítel okupující Ústí věděl, jak špatně u Chlumce jeho druzi skončili, a připravoval se k zapálení a opuštění města. „*Bangracoby velitel přední stráže uviděl, že most přes říčku Bělu vedoucí jest nepřitelem osazen a strážěn. Ale to mu nepřekáželo. Bangrac nerozmýšleje se, napadl nepřítele a zachoval se zcela správně. Kdyby byl otálel, protivník by most zatarasil, četněji osadil, a my bychom museli o něj snad s těžkými ztrátami bojovati. Bangrac však se svým oddílem zahnal překvapeného nepřítele z mostu a břehu říčky, odstranil palisády před vchodem a učinil most schůdným tak, že blízcí se hlavní náš voj bez překážky hned do osady vniknouti mohl,*“ popisuje zpráva hrdinný skutek šikovatele. Volnou cestou do města přes most a skrz bílinskou městskou bránu rychle vpadla skupina pěšáků a jeden jezdec na koni. To byl již zmíněný dragoun Jordan, který se řítil vstříc smrti. Šikovatel Jan Bangrac útok přežil a obdržel za něj stříbrnou medaili za udatnost.

Husar pruské armády 1813

Husarský kousek

Vzhledem k dramatické smrti dragouna Jordana i hrdinskému přepadu mostu přes řeku Bílinu v podání šikovatele Bangrace se může zdát, že Francouzi z Ústí utíkali, co jim síly stačili. Ovšem dobová zpráva mluví poněkud jinak. „*V uspořádané formaci – s několika jezdci a dvěma kanóny, které s sebou do Ústí přivezli – pak spěšně odtáhli a směřovali přes Čermnou, Jílové a Libouchec do Saska. Dřív než Ústecko opustili, však ještě sehnali dohromady nějaký dobytek, aby ho vzali s sebou,*“ představuje realitu svědek oněch událostí pruský důstojník Heinrich Aster. Vytyká rakouským vojákům generála Longuevilla, pod kterého spadal i Bangrac s Jordanem, že Francouze nepronásledovali a nechali je v klidu odejít. Francouzský generál Creutzer se svými muži ovšem v klidu rozhodně zemských hranic nedosáhl. Letopisec Aster se už nejspíš nedozvěděl o trpkém konci „ústeckých“ Francouzů.

Napadnout tento nepřátelský oddíl dostal za úkol rakouský major Simonyi od 4. husarského pluku prince Hessen-Homburského. Pro ten účel odvolal z bitvy u Chlumce tři škadrony husarů, což představovalo asi 300 jezdců. Francouze prchající z Ústí dostihli u Libouchce. Už po prvním útoku zatlačili nepřítele k ústupu, přestože ten měl početní převahu. Ve snaze setřást útočníka se Napoleonovi vojáci stáhli do „vysokých úskalí“ zřejmě v okolí Tisé. *„Domnívali se, že jejich postavení je jízdě nepřístupno a tudíž zabezpečeno. Avšak zklamali se velice. Major Simonyi rozkázal jedné škadroně, aby sesedla a pěšky na postavení velmi nepřístupné útokem hnala. Nikdo nebude o tom pochybovati, že útok pěšky husarův je velice obtížný, leč husaři poslušně a neomrzele vyplnili daný rozkaz, napadli Francouze a za malou chvíli rozprášili je úplně,“* tak popisuje zdařilý útok Kniha vojinův Rakousko-uherských z roku 1876, která historickými příběhy hrdinských činů vojáků habsburské monarchie měla zdvihat morálku jejich následovníkům. Úspěch husarů korunovalo množství zajatců, přesně to byli dva důstojníci, 115 mužů a 14 koní. Velitel je odměnil pochvalou za to, že na Ústecku skvěle předvedli, že i husar umí a může bojovat pěšky, když to vyžadují okolnosti bitvy.

Francouzské vojsko před Ústím, pohlednice z roku 1913

LÉKAŘ A GEOLOG JOHANN ANTON STOLZ

Jana Hubková

Johann Anton Stolz se sice narodil v Praze 11. června 1778, ale dětství strávil v Jáchymově, kde byl jeho otec aktúárem Jáchymovského horního úřadu. Není tedy divu, že ho celým životem provázela láska ke geologii. Absolvoval gymnázium v Chebu a pak studoval lékařství v Praze, kde nejprve získal titul magistra porodnictví (1803) a pak i doktora medicíny (1804).

Od roku 1805 působil v Ústí jako praktický lékař. Aktivně se věnoval zejména mineralogii, na Cínovci objevil minerál stolzit. Jeho mineralogickou a paleontologickou sbírku obdivoval také Johann Wolfgang Goethe, který jej v Ústí několikrát navštívil, např. v červenci 1812 s výmarským velkovévodou Karlem Augustem. Stolz byl členem-korespondentem i asesorem Mineralogické společnosti v Jeně a byly mu uděleny tituly výmarského lékařského i dvorního rady. Kromě toho byl ve styku s řadou významných osobností vědeckého i kulturního života (Alexander von Humboldt, Kašpar Šternberk, Franz Zippe, Ambrosius Reuss).

Roku 1813 obětavě pečoval o transporty raněných, které byly do Ústí přiváženy ze Saska i o raněné z bitvy u Chlumce. Podle svědectví velitele II. rakouského armádního sboru generála Maxmiliana von Merveldta (1764–1815) ošetřil Stolz nejméně 1202 raněných vojáků. Pomáhal mu pouze

Podobizna Johanna Antona Stolze

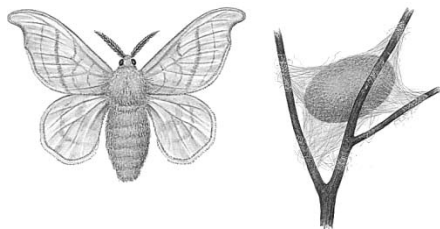
ranhojič Stephan Säger a několik dobrovolníků – mužů i žen – z řad ústeckých měšťanů. Tehdy se mu také podařilo zlikvidovat ohnisko epidemie tyfu. Za to mu byla císařem Františkem I. udělena malá zlatá medaile za civilní zásluhy, která mu byla předána v rámci slavnosti, konané 13. dubna 1814 v Ústí.

Roku 1814 jej zemské gubernium vyzvalo, aby se přestěhoval do Teplic, ohrožených epidemií tyfu, která se rozšířila z lazaretů. Tam pak působil dlouhá léta jako lázeňský lékař. Roku 1854 oslavili jeho spoluobčané, pražská univerzita i zahraniční korporace 50. jubileum jeho lékařské dráhy. 17. srpna následujícího roku Johann Anton Stolz zemřel. Z jeho bohatých geologických sbírek zůstala zachována v Čechách jen malá část ve sbírkách dnešního Národního muzea v Praze, většina byla prodána do zahraničí.

UČITEL A PODNIKATEL FRANZ JOSEF PIETSCH

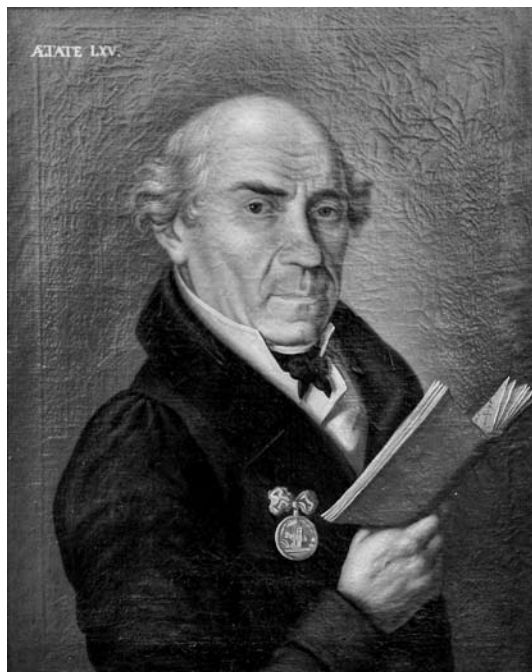
Jana Hubková

Franz Josef Pietsch (1756–1822) působil nejprve jako preceptor ve Stráži pod Ralskem. Jako šestadvacetiletý získal dne 31. března 1780 auditorské místo na ústecké měšťské škole, na níž pak působil po dlouhá léta až do své smrti jako zdatný učitel i hudebník. Neusiloval však jen o kultivaci obyvatel města, ale také o zlepšení jejich hospodářské situace. Své teoretické zájmy obvykle spojoval s jejich praktickým využitím, a proto stál u kolébky rozvoje textilního průmyslu v Ústí. Brzy po nástupu na zdejší školu zaváděl ve městě státem podporované spřádání bavlny. Za to mu císař Josef II. jako ocenění a povzbuzení poukázal zvláštní finanční odměnu. Pietsch se zajímal rovněž o výrobu hedvábí. Již od poloviny 80. let 18. století začal v Ústí vysazovat morušovníky a pěstovat bource morušového. Roku 1799 založil společně se svým švagrem Johannem Friedrichem Döbelem továrnu, v níž se tiskly vzory na jemné bavlněné látky (kaliko) i běžnější bavlněné tkaniny (kartoun). Tato kartounka byla umístěna

Bourec morušový a kokon,
z něhož se získává hedvábí

mal rovněž o výrobu hedvábí. Již od poloviny 80. let 18. století začal v Ústí vysazovat morušovníky a pěstovat bource morušového. Roku 1799 založil společně se svým švagrem Johannem Friedrichem Döbelem továrnu, v níž se tiskly vzory na jemné bavlněné látky (kaliko) i běžnější bavlněné tkaniny (kartoun). Tato kartounka byla umístěna

Podobizna Franze Josefa Pietsche

nejdříve v budově hostince „U Zlaté koruny“ na dnešním Mírovém náměstí a později na Starém bělidle, které se nacházelo na Klíšském potoce, v prostoru dnešního Špitálského náměstí. Roku 1805 vlastnil Pietsch již 41 kusů vlastnoručně vysazených dvacetiletých morušovníků a 24 mladších stromů. O sedm let později již získal 3 libry a 26 lotů kokonu. Roku 1813 však poničila jeho morušovníky ruská vojska a následujícího roku byl zbytek stromů poškozen mrazem. Válečné události přispěly k tomu, že se kartounka ocitla na pokraji úpadku a nové společenství vlastníků pak přemístilo výrobu do Chabařovic.

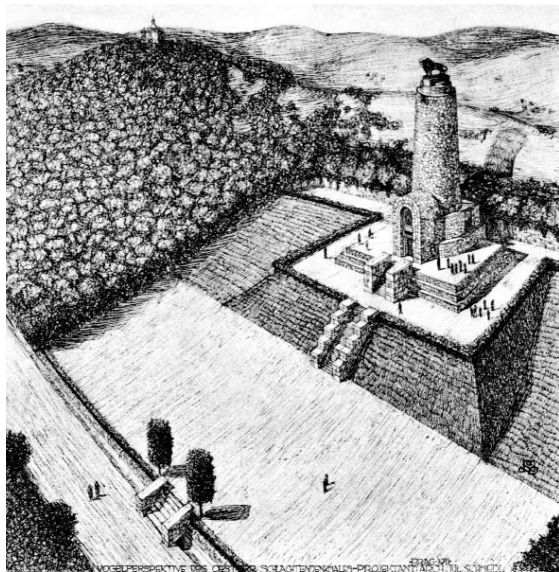
S povolením gubernia zřídil Franz Josef Pietsch také první veřejnou půjčovnu knih v Ústí. Knihy dostával mimo jiné i z německého města Köthenu. Mezi nimi však byly nalezeny některé svazky, které cenzura nepovolila, a tak mu bylo povolání odebráno a knihy zkonfiskovány. Franz Josef Pietsch zemřel v Ústí nad Labem 6. května 1822. V následujících měsících nechali vděční Ústečané namalovat portrét svého oblíbeného učitele i portrét rakouského císaře Františka. Oba obrazy pak byly 12. února 1824 (v den panovníkových narozenin) slavnostně pověšeny ve třetí třídě ústecké školy, v níž se zpravidla konaly závěrečné zkoušky. V následujících letech pak na zkoušené žáky kromě bdělého panovníkova oka shlížela i živá a chápavá tvář osvěcenského vzdělance, který ve svém působišti zanechal světlou stopu. Dnes se oba portréty nacházejí ve sbírkách Muzea města Ústí nad Labem.

NEJZNÁMĚJŠÍ ÚSTECKÉ POMNÍKY BITVY U CHLUMCE Z ROKU 1813

Václav Houfek

Válečné události z roku 1813 se samozřejmě staly námětem četných uměleckých děl výtvarného umění, vlasteneckých textů, divadelních her, ale také hudebních skladeb. V krajině, kde probíhaly zmíněné historické události, bylo postupně vybudováno velké množství pamětních desek a pomníků. Nejstarším pomníkem v okolí bojiště bitvy u Chlumce v roce 1813 je **pruský pomník**, který byl slavnostně odhalen 8. září 1817 za účasti čestné stráže pruské gardy a řady oficiálních hostů. Jak napovídá text na pomníku, tento „*věnoval padlým hrdinům vděčný král a vlast*“. Přítomen byl také velitel pruských vojsk v bitvě u Chlumce generál Friedrich Kleist von Nollendorf. Ten své přívzisko získal právě díky své účasti ve zdejších bojích. Nollendorf je německá varianta jména obce Nakléřov. Vlastní pomník je dílem slavného architekta a sochaře evropského romantismu Karla Friedricha Schinkela, jedná se o litinovou stělu završenou Železným křížem. Toto vyznamenání bylo zavedeno v pruské armádě nedlouho před bitvou u Chlumce v březnu 1813 a navrhl ho právě K. F. Schinkel. Pruský pomník u Staré pošty ve Varvažově je jediná Schinkelova dochovaná známá práce na území Čech. Jeho současná podoba vznikla v roce 1857, kdy ho Prusové nechali vyzdvihnout na vysoký kamenný podstavec a opatřit portrétem krále Friedricha Wilhelma III. a pruskou orlicí.

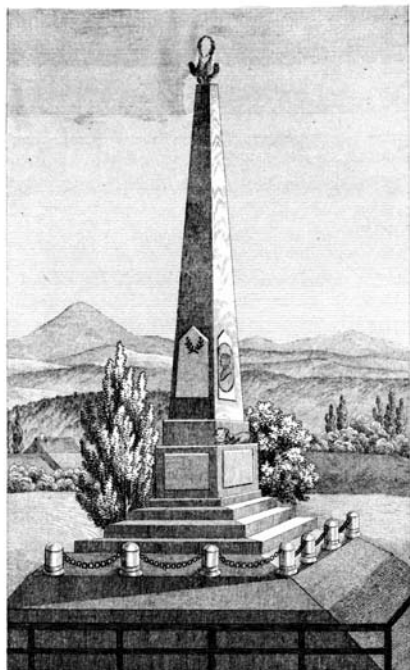
Studie ke stavbě rakouského pomníku v Chlumci
v roce 1913

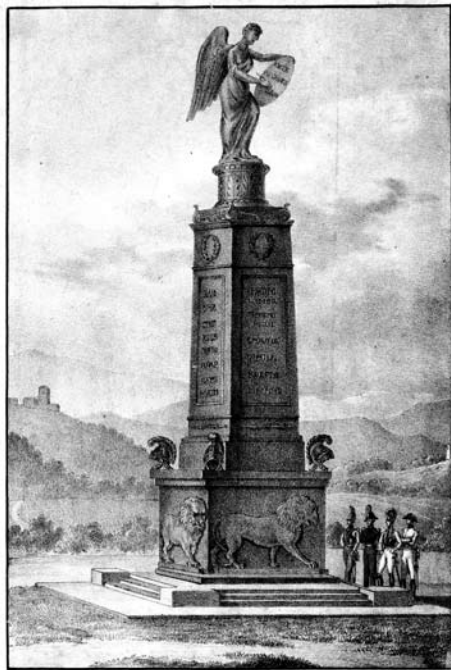
Dne 17. září 1825 byl slavnostně odhalen jen pár desítek metrů od pruského pomníku tzv. **rakouský pomník**. Jeho základní ideou je oslava velitele rakouských jednotek v srpnových bojích u Chlumce a v bojích u Varvažova ze září 1813 generála Hieronyma Colloredo-Mansfelda. Autorem plastik je jeden z nejvýznamnějších českých sochařů vrcholného klasicismu Václav Prachner. Oba dva zmíněné pomníky se nacházejí u staré poštovní silnice, která ve své době byla hlavní pozemní komunikací spojující Prahu přes Teplice a hraniční přechod Petrovice se Saskem a s Drážďany. Na této cestě probíhal čilý dopravní a turistický ruch, směřující především do evropsky proslulých lázeňských Teplic.

Třetí historický pomník, který vznikl také u této silnice, ale o několik málo kilometrů blíže k Teplicím, se nachází u Přestanova. Je věnován **památce ruských gard**, které v těchto místech vedly své nejtěžší boje. Základní kámen tohoto pomníku byl položen na svátek sv. Václava dne 28. září 1835 za přítomnosti pruského krále Friedricha Wilhelma III., rakouského císaře Ferdinanda I. a ruského cara Mikuláše I. Autorem pomníku je Petr Nobile, tehdejší ředitel architektonické školy vídeňské akademie výtvarných umění. Oslavu hrdinství ruských gard symbolizuje antická bohyně vítězství Niké, pro kterou byla předlohou tehdy nalezená antická socha v italské Brescii. Teprve 27. června 1837 byly jednotlivé díly pomníku převezeny na jedenácti vozech do Přestanova a ve výroční den 29. srpna 1837 byl pomník slavnostně odhalen. V jeho základech byl uložen soubor zlatých a stříbrných mincí, medailí, listiny a další předměty.

Jedinečným památným místem je **hromadný hrob z roku 1835** v Přestanově. Prostý kamenný kříž v lesíku u ruského pomníku označuje místo, kde spočinuly ostatky více než 10 000 padlých z napoleonských válek na Ústecku. Tolik mrtvých v hromadném hrobě se nenachází na žádném jiném místě v České republice. Hrob vznikl až 22 let po bitvě u Chlumce, kdy nechal majitel chlumeckého panství Josef Westphalen posbírat tělesné pozůstatky padlých z celého bojiště, které se do té doby povalovaly po lesích nebo tlely v mělkých hrobech. Je zaznamenána zlidovělá německá kramářská píseň, kde se jako motiv tohoto činu Josefa Westphalena uvádělo zjevení ducha císaře Napoleona, který ho takto osobně požádal o obstarání ostatků všech padlých vojáků, včetně těch francouzských. Ti takto získali jediné symbolické pamětní místo na historickém bojišti.

Das k.k. österreichische Denkmal

Das Monument bei Culm in Pommern

Dobové vyobrazení rakouského pomníku z roku 1825 (vlevo)
a ruského pomníku z roku 1837 (vpravo)

Stoleté výročí bitvy u Chlumce v roce 1913 se stalo příležitostí k uspořádání velkolepých oslav. Stalo se tak zcela v duchu utužování politického a vojenského spojení Rakouska-Uherska a Německa, které připravilo monumentální oslavy bitvy u Lipska. Vlastně prvním pomníkem, který připomíná účast rakouských vojsk v bitvě u Chlumce v srpnu 1813, se stal **Jubilejní pomník v Chlumci**. Podnět k jeho vybudování vzešel z oslav padesátého výročí nástupu na trůn císaře Františka Josefa I. v roce 1898. Brzy nato byl založen Spolek pro postavení pomníku, kterému základní kapitál včetně nemovitosti věnoval jeho protektor a majitel chlumeckého panství Ottokar Westphalen. Vytvořil ho architekt Julius Schmiedel, který mu dal podobu mírně se zužujícího dutého válce z kamenných kvádrů o výšce 25 metrů. Autorem sochy lva je Adolf Mayerl. Součástí pomníku je malý

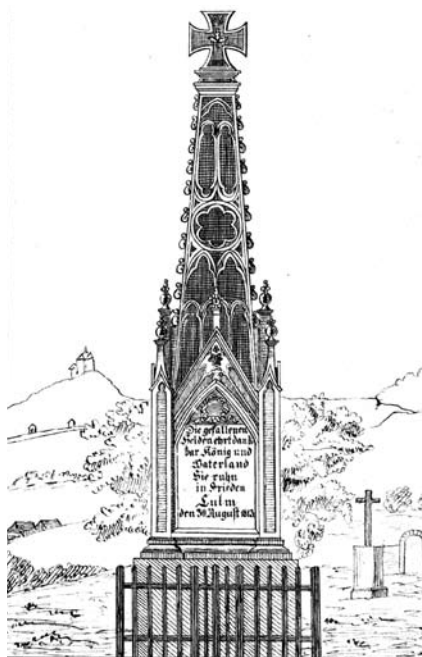

kruhový sál se stropní freskou od Karla Krattnera.

Slavnostní odhalení pomníku se uskutečnilo 30. srpna 1913 za přítomnosti arcivévody Karla (pozdějšího rakouského císaře Karla I.), místodržitele Thuna, potomků rodin generálů Kleista a Colloredo-Mansfelda, zástupců většiny české šlechty a významných osobností ze širokého okolí. Samozřejmě nemohli chybět zástupci rakouské a německé armády. Rok 1913 byl plný oslav nejen na Ústecku. Ve Vídni během velké vojenské slavnosti panovník položil věnec k pomníku polního maršála Karla Schwarzenberga, v Praze se konala slavnost na Malostranském náměstí u pomníku polního maršála Václava Radeckého.

Vedle těchto pomníků vzniklo postupně více než dvacet pomníků a označených památných míst v severozápadních Čechách, ale také na Lounsku, v okolí Slaného, ve středních a ve východních Čechách nebo v Praze. V samotném Ústí nad Labem se v Dlouhé ulici nachází pamětní deska z roku 1996, která připomíná smrt rakouského dragouna Friedricha Jordana v boji za osvobození města. Nahradila zaniklou pamětní desku z roku 1868.

Od konce osmdesátých let 20. století se k péči o historickou paměť na období napoleonských válek přihlásily stovky aktivních zájemců, kteří se organizují především ve spolcích vojenské historie, aktivně přispívají k péči o památná místa, nebo se podílí na jejich obnově. Podporují popularizaci historie svou účastí na různých veřejných akcích, jako jsou například rekonstrukce válečných scén a podobně. Bojiště v Chlumci se od konce 20. století stalo opět místem, kde se za velkého zájmu veřejnosti konají rekonstrukce válečných událostí.

*Denkmal
auf dem Schlachtfelde bei Culm*

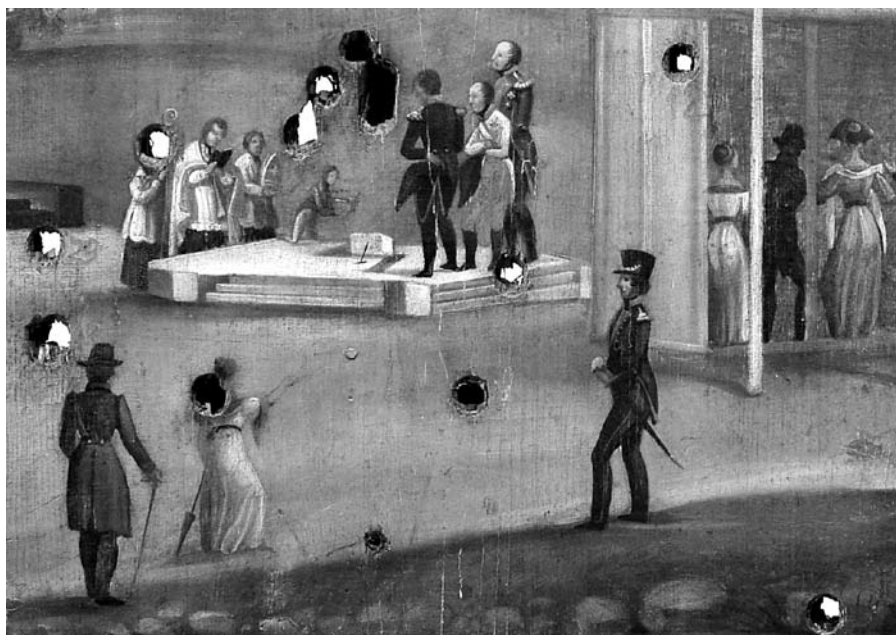
Dobové vyobrazení pruského pomníku
z roku 1817

PŘESTANOVSKÝ POKLAD

Martin Krsek

Doslova v přímém přenosu probíhalo roku 1982 odkrývání pokladu z nitra ruského pomníku napoleonské bitvy u Přestanova na Ústecku. Tehdy historici v rámci rekonstrukce památky vyzvedli schránku s cenným obsahem, který tam roku 1835 vložil osobně rakouský císař Ferdinand I. s ruským carem Mikulášem I. a pruským králem Friedrichem Wilhelmem III. K pomníku připomínajícímu hrdinství ruských vojáků v boji s Francouzi po léta proudily tisíce lidí. Nebylo pro ně tajemstvím, že tito tři vládcové do litinového monumentu cosi uložili. Nikde se ale nedochoval záznam, co to konkrétně bylo. Pro případné lovce pokladů byl ruský pomník nedobytný. Lépe než v trezoru chránil schránku 26 tun těžký a 14 metrů vysoký obelisk se sochou bohyně vítězství Niké. A své tajemství si střežil takřka 150 let.

Detail střeleckého terče s vyobrazením ukládání přestanovského pokladu (foto J. Preclík)

Soubor medailí a mincí z přestanovského pokladu (fotoarchiv muzea)

Dobové zprávy mluvily o tom, že schránka obsahuje listiny se vzkazy budoucím generacím. Ale historici doufali, že v ní najdou víc. Na otevření pokladu dohlížela zvláštní komise tehdejšího Okresního národního výboru v Ústí nad Labem s příslušníkem Sboru národní bezpečnosti. Schránka byla notně zkorodovaná, neb do pomníku zatékalo. Otevřel ji tehdejší konzervátor ústeckého muzea Karel Matějka a uvnitř našel dva tubusy ze zinkového plechu. *„Tubusy byly už hodně křehké, musel jsem je otvírat opatrně, aby se nerozpadly. Vyndal jsem listiny. Byly totálně rozmáčené a spleené. Tubusy obsahovaly jen listiny,“* popsal konzervátor odhalování tajemství. Na dně schránky ležela ještě zmokvaná hnědá hmota. Karel Matějka ji nabral do hrsti a žmoulal mezi prsty. Z ruky mu začaly vypadávat mince v podobě úplně zezelenalých plíšků. *„To hnědé, to byl papír, kterým tenkrát jednotlivé vrstvy mincí proložili. Mokrem se ale všechno slilo do mazlavé hnědé drtě. Vybíral jsem z ní mince úplně zezelenalé měděnkou. Na stříbrných ještě byly jakžtakž čitelné nápisy, na měděných už ne,“* vykreslil konzervátor, jak nevábně také

Rozebírání pomníku v Přestanově před restaurováním v roce 1982. Historici vyzdvihli schránku uloženou roku 1835 do základního kamene ruského pomníku bitvy u Chlumce za asistence zástupce Sboru národní bezpečnosti. Otevření samotné schránky se uskutečnilo v ústeckém muzeu, částí pokladu zkoumali odborníci v čele s muzejním konzervátorem K. Matějkou a archivářem V. Kaiserem. Vše probíhalo pod dohledem zvláštní komise Okresního národního výboru (fotoarchiv muzea)

Přestanovský poklad, poprvé vystavený v ústeckém muzeu v roce 2013 u příležitosti dvoustého výročí bitvy u Chlumce (foto J. Preclík)

může poklad vypadat. Pak se z mazlavé hmoty vyloupila první zlatá mince, komisi to zašumělo. Leskla se jako včera vyražená.

Nejkrásnější byla velká zlatá medaile vydaná speciálně k příležitosti stavby pomníku. Nese na sobě vyobrazení pomníku a latinský nápis „statečný gardový pluk ruský zvítězil u Chlumce 29. srpna 1813“ a na druhé straně „Ferdinand císař rakouský z Boží milosti uskutečnil myšlenku svého otce Františka a poručil vybudovat pomník v roce 1835“. Poklad obsahoval dvě tyto medaile - zlatou a stříbrnou, dál zahrnoval sedmnáct mincí, všechny rakouské, většina ze stříbra. Součástí byla i stříbrná deska s vyrytým popisem slavnostního položení základního kamene.

Poprvé v historii si mohou návštěvníci Muzea města Ústí nad Labem prohlédnout celý poklad včetně restaurovaných listin od 1. června 2013 na výstavě „Bitva u Chlumce 1813“.

BITVA U CHLUMCE V MUZEJNÍ KNIHOVNĚ

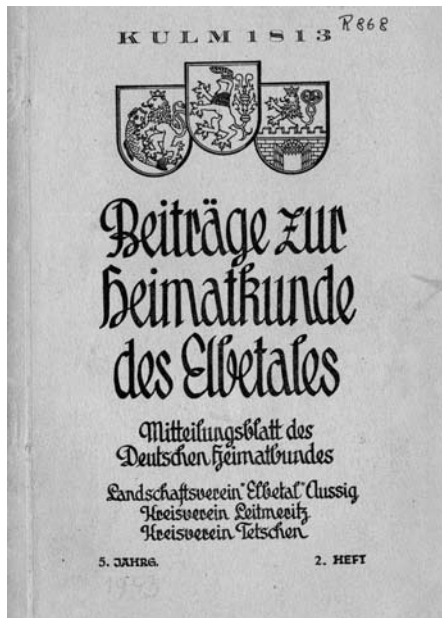
Helena Houfková – Lucie Šejnohová

Pokud v katalogu muzejní knihovny vyhledáte knihy vztahující se k bitvě u Chlumce, nabídne Vám počítač více než osmdesát publikací. Ne všechny jsou celé věnované chlumecké bitvě, ale určitě se v nich o bitvě píše v nej-různějších souvislostech.

Nejstarší je oficiální zpráva o válečných událostech ze srpna 1813 „Relation der Kriegsereignisse vom 22. bis 30. August 1813 bei Dresden und Kulm“, která vyšla v říjnu téhož roku. Doplnuje ji zpráva o bojích u Varvažova a Knínic, které probíhaly 17. a 18. září.

Zajímavostí, která souvisí s napoleonskými válkami, je „Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Taschenbuch“ z roku 1813. Tato příručka, určená německy mluvícímu obyvatelstvu, v úvodní části představuje ve stručnosti ruské národy – jejich charakter, způsob života, náboženství a zvyky, vysvětluje ruské míry a měnu, azbuku, číslovky, názvy měsíců a dní v týdnu. Následuje část frází, která začíná otázkami: „Kdo je tu? Co chcete? Co říkáte? Kam jdete? Mluvíte rusky, německy, francouzsky? Kolik potřebujete?“ V dolní části úvodní stránky je poznámka o tom, že řadovým vojákům můžeme tykat, vyšší šaržím je vhodné vykat. Druhá polovina knihy je věnovaná německo-ruskému a rusko-německému slovníku. Příručku vydalo nakladatelství

Bauer ve Vídni, celkem má XXIV a 197 stran a je opravdu kapesního formátu 11 x 13 cm. Na titulním listě najdeme dvě vlastnická razítka: Winderlich Josef, Bürgerschul-Direktor Bilin a Stadtmuseum Aussig.

Ve fondu muzejní knihovny se nachází také několik příležitostných tisků k pomníkům bitvy, například pamětní spis k položení základního kamene ruského pomníku v Přestanově, projev přednesený u příležitosti jeho odhalení a vysvěcení, modlitba přednesená při vysvěcení pruského pomníku ve Varvažově.

Další dobovou publikací je výtisk klavírní skladby, kterou v roce 1815 vydal vídeňský kapelník Thadé Weigl. Autorem je hudebník a skladatel Philip Jacob Riotte, který v letech 1810 až 1815 napsal cyklus čtyř hudebních skladeb oslavujících slavné bitvy, z nichž jedna nese název „Die Schlacht bei Kulm“.

Publikace o bitvě vycházely průběžně celá dvě století, jednu kapitolu věnoval bitvě německý historik Johann Baptist Weiss (1820–1899) ve svých osmadvaceti svazkových dějinách světa. Nejvíce publikací vyšlo kolem stého výročí. Už v roce 1911 vydal Gustav Simon „Die Schlacht bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Das Gefecht bei Arbesau am 17. September

1813“, následoval spisek Theodora Rehtwische „Kulm 26. bis 30. August 1813“. V ročence 1913 biskupského gymnázia v Bohosudově byla otiskána rozsáhlá stať o bitvě u Chlumce, časopis Erzgebirgs-Zeitung věnoval výročí bitvy celé číslo 8/1913, v Pírně vyšla kniha „Die Kriegereignisse auf dem Nollendorfer Pass und die Schlacht bei Kulm im August 1813“ a další. Chlumcecká bitva se objevuje i v beletristickém zpracování – v muzejní knihovně máme např. oslavnou báseň „Böhmens Thermophylen“ z roku 1816, román na motivy událostí z roku 1813 „Die Bittner-Lene“ a divadelní hru K. H. Strobla z roku 1932 „Die Mühlen Gottes“.

Knihy o bitvě u Chlumce najdeme i v novějším fondu muzejní literatury, např. v roce 1943 bylo bitvě věnováno druhé číslo časopisu Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales. Toto číslo ústeckého vlastivědného časopisu se nevěnuje jen samotné bitvě, ale i pomníkům, které vznikly na její počest. Nalezneme zde i nesčetně obrázků a také mapy bitevního pole. Autory článků byli např. Walter Herrmann nebo F. J. Umlauf.

O dvanáct let později byla vydána monografie Milana Švankmajera „Bitva u Přestanova a Chlumce 29.–30. srpna 1813“. Kniha se stává stručným historickým přehledem, který čtenáře seznamuje s hlavními fázemi bitvy. Od Milana Švankmajera v naší knihovně naleznete také „Čechy na sklonku napoleonských válek a Bitva u Chlumce r. 1813“.

Podobná monografická díla k tématu chlumecké bitvy byla sepsána např. Alexandrou Gromovskou, Karlem Králem, Antonínem Novotným nebo Jiřím Součkem. „Vojenské dějiny Ústecka“ od Martina Veselého, vydané v roce 2003, se zabývají vojenskými konflikty už od 11. století. Bitva u Chlumce není opomenuta a velmi čtivě je zde na několika stranách popsána.

Tématem chlumecké bitvy se zabývá i jeden z posledních přírůstků naší knihovny, a tím je sedmdesátí stránková brožura „Rusové pod Krušnými horami“. Tato kniha byla vydána už k dvoustletému jubileu Bitvy u Chlumce, vyšla v ruštině i v češtině (překlad Ivan Farský) a její autorkou je Ludmila Skibina.

RUSOVÉ POD KRUŠNÝMI HORAMI

POVĚSTI O BITVĚ U CHLUMCE V ROCE 1813

Helena Houfková

Pověstmi a lidovou kulturou Ústecka se v minulosti zabývala řada vlastivědců a zájem neklesá ani v současnosti. Základní soupisy pro Ústecko vznikly dva, jeden na samém konci 19. století a druhý během dvacátých let 20. století. Známým sběratelem lidových písní Ústecka byl například kustod ústeckého muzea Adolf Kirschner, jeho sbírka byla vydána v roce 1898 pod názvem „Volksgesänge aus dem Aussiger Gau“. V této publikaci je řada písní s motivy bitvy u Chlumce, například Osvobození Ústí od Francouzů v roce 1813, Vandamme na chlumeckém zámku, Napoleon v Petrovicích, Chlumečtí duchové, Moreauova holínka a další. Bohužel, jsou zde zapsány pouze německé texty písní, hudební podobu můžeme jen odhadovat. Zdá se, že se jednalo především o různé zlidovělé kramářské písně.

Například v kramářské písní „**Chlumečtí duchové**“ se probouzejí duchové z chlumecké bitvy a oslavují. Právě uplynulo padesát let od bitvy, zpívají o chlumeckém hraběti, který se zasloužil o to, že jsou řádně pochováni v hromadném hrobě. Jsou tam všichni, Francouzi, Rusové, Rakušané i Prusáci, generálové i vojáci, jsou si teď rovni. Napoleon je mrtev, svatá aliance se rozpadla, jen z jejich masa a krve je ještě i dnes na polích dobrá úroda.

Chlumec před bitvou roku 1813

V písni „**Čtvrtý monument**“ je popisován moment, který rozhodl, že se k pruskému pomníku z roku 1817, rakouskému z roku 1825 a ruskému z let 1835–37 připojil ještě tzv. „čtvrtý monument“, největší hromadný hrob v českých zemích v Přestanově. Pan hrabě na chlumeckém zámku uslyšel o půlnoci tiché ťukání, jakoby jen kapka spadla. Při třetím zaťukání řekl hrabě: „*Dále*“. Nato se mu zjevila postava, kterou pozná i dítě, je to sám Napoleon. „*Co ode mě chceš?*“, ptá se hrabě. A Napoleon odpovídá: „*Na tvých polích je stále mnoho nepohřbených vojáků. Nech posbírat jejich ostatky a pochovej je v hrobě*“. Hrabě slíbil, že udělá, oč jej Napoleonův duch žádá a ten zmizel. Hned ráno poručil hrabě posbírat na polích kolem Chlumce všechny ostatky a nechal je uložit do hrobu u Přestanova.

Text písně „**Moreauova holínka**“ je ohlasem události z bitvy u Drážďan, která těsně předcházela bitvě u Chlumce. U Drážďan ještě Napoleon zvítězil. Během bitvy na straně protinapoleonské koalice bojoval bývalý francouzský, nyní ruský generál Jean Victor Moreau. Ten se právě vrátil z USA, kam ho Napoleon poslal do vyhnanství. Během bitvy byl těžce raněn granátem, přišel o obě nohy. Nakonec zemřel krátce po bitvě u Chlumce 2. září 1813 v Lounech. Píseň s poněkud sarkastickým tónem praví:

„Na bojišti našel jeden Sas jezdeckou holínku, ve které byla noha. Odneseš ji k saskému králi, ale ani ten nevěděl, komu patří a poslal ji císaři. Napoleon stál na mostě u Drážďan s triumfálním výrazem ve tváři, právě totiž vyhrál bitvu. Prohlédl si holínku, je amerického střihu, ale uvnitř vězí francouzská noha. Je to noha Moreauova. Kdyby zůstal v Americe, mohl ještě nohu mít. Co s nohou v holínce? Císař ji popadne a hodí z mostu do Labe. To byl nohy poslední skok.“

Asi vůbec nejkompletnější přehled lidových vyprávění o bitvě u Chlumce zpracoval v roce 1929 Heinrich Lipser. Ve čtyřdílné vlastivědě Ústecka „**Heimatkunde des Bezirkes Aussig**“ byl pověstem věnován jeden celý svazek. Pověsti jsou tu rozděleny podle témat. V závěrečné kapitole jsou uvedeny podrobnosti o tom, kde a od koho byla pověst získána, soupis knih a časopiseckých článků, ze kterých autor čerpal a další podrobnosti či poznámky. Nechybí ani rejstřík míst. Kapitola s názvem 1813 přináší pověsti, které se nějakým způsobem týkají chlumecké bitvy. Nejčastěji vyprávějí o setkání místních obyvatel s vojáky, ať už živými nebo mrtvými, a o ztracených vojenských pokladnách.

Litoměřický kroj (dvě postavy vpravo)

Jeden z mnoha příběhů z válečných dnů roku 1813 vypráví pověst „**O Francouzích**“. V ní starý Pollack z Přestanova vyprávěl, že v předvečer bitvy, v jedenáct hodin v noci pro něj nechal poslat okresní soudce. U něj čekali dva francouzští důstojníci, kterým měl Pollack ukázat cestu přes hranice. Pollack byl bývalý voják a myslel, že na důstojníky vyzraje: až je dovede do telnického lesa, uteče do houští a vojáci na koních ho těžko budou potmě honit. Všechno bylo ale nakonec jinak. Pollack musel jít mezi oběma koňmi, držet je za uzdu a nesměl se pustit, jinak byli vojáci připraveni střílet. Pollackovi nezbylo nic jiného, než vojáky odvést přes Nakléřov za hranice, tam ho pustili.

O tom, že tisíce mrtvých vojáků byly zdrojem těžkostí pro místní obyvatele, vypráví také pověst „**Po bitvě**“: Ve Varvažově našel sedlák na svém poli tělo mrtvého vojáka. Aby s mrtvým neměl žádné starosti, odnesl tělo na louku, která patřila sousedovi. Ten si toho všiml a mrtvolu odtáhl zase zpět. V noci sedlák mrtvé tělo opět přesunul k sousedovi. Ten si řekl, že bude lepší, než sedlák a tělo pohřbil na svém pozemku. Po čase přijelo do vsi panstvo, které pátralo po padlém důstojníkovi. Podle popisu to mohl být ten, kterého soused pohřbil. Nechali jej tedy vyhrabat a opravdu poznali hledaného.

Dozvěděli se, za jakých okolností byl pohřben, a souseda odměnili. Zařídili mu u vrchnosti osvobození od placení daní.

Na podobné téma je také zvěst „**Strašidlo u Chabařovic**“. V Chabařovicích okradl nádeník mrtvého vojáka, sebral mu oblečení, zbroj a zbraň. Mrtvý ho pak chodil každou noc strašit a přestal teprve, když nádeník všechno oblečení, kyrys, přilbu a zbraň vrátil mrtvému do hrobu. O hrobech Francouzů vypráví také zvěst z konce 19. století, kdy kolem roku 1890 působila na chlumeckém zámku francouzská učitelka. Na louku, kde byla vyvýšenina podobná hrobu, dávala pravidelně květiny a věnce a zapalovala tam svíčky. Na otázku, proč to dělá, odpověděla, že je tam pohřbený francouzský důstojník. Říkalo se, že to byl její blízký příbuzný.

Tyto a další ohlasy napoleonských válek v lidové kultuře českého a německého obyvatelstva českých zemí ještě stále nejsou vyčerpávajícím způsobem zpracovány. Doufejme, že se brzy najde někdo, kdo se bude tematice podrobněji věnovat a využije dostupnou literaturu a prameny k další odborné historické práci.

Ruští vojáci v roce 1813

BITVA U CHLUMCE – 200 LET OD VÁLEČNÝCH UDÁLOSTÍ U CHLUMCE A VARVAŽOVA

Dvoustleté jubileum válečných událostí z roku 1813 připomíná veřejnosti rozsáhlá výstava v Muzeu města Ústí nad Labem. Během léta roku 1813 se město Ústí nad Labem dostalo do víru dramatických evropských dějin. V severozápadních Čechách a v přilehlém Sasku operovaly spojenecké armády Rakouska, Ruska a Pruska proti silám napoleonské Francie. V těsné blízkosti Ústí nad Labem se u nedalekého Chlumce odehrála na konci srpna 1813 největší a nejkrvavější bitva napoleonských válek v Čechách, ve které se po dlouhé době podařilo spojencům porazit francouzská vojska. Strategické vítězství v bojích u „českých Thermopyl“ předznamenalo výsledek v Bitvě národů u Lipska, kde započal definitivní pád francouzského císaře Napoleona I.

Ještě předtím ale během září 1813 v Krušných horách proběhlo několik dalších střetnutí. Největšímu z nich velel z Nakléřova samotný francouzský císař Napoleon I. Také zde byl jeho pokus o vpád do Čech odražen. Osobní

Kompozice rakouské výstroje z období napoleonských válek (foto J. Preclík)

Výjevy z dioramaty bitvy u Chlumce, které znázorňují střet prvního dne mezi Stradovem a Přestanovem. Základ dioramaty vyrobený Gustavem Bezděkovským dotvořil kurátor sbírky vojensví ústeckého muzea Jiří Bureš, miniatury vojáků dosahují velikosti pouhých 2–3 cm (foto J. Preclík)

zážitek z válečného pole pro návštěvníky výstavy zprostředkuje multimediální realizace výtvarníka Richarda Loskota.

Výstava Bitva u Chlumce ukazuje návštěvníkům nejen dějiny napoleonských válek a bohaté sbírky zbraní a výstroje armád, které se podílely na válečných událostech roku 1813, ale také má za cíl seznámit s podobou a s osudy města Ústí nad Labem a jeho okolí na počátku 19. století. Připomenuty jsou městské brány jako součást opevnění města, které mělo právě v této válce poslední příležitost pro své uplatnění. Z dobových událostí v Ústí

Soubor šavlí na výstavě k výročí napoleonských válek (rakouská, francouzská, ruská, pruská a bavorská pěchotní šavle – foto J. Preclík)

nad Labem je zde zmíněn nejen zachránce města hrdinný rakouský dragoun Friedrich Jordan, ale i ústecký punčochář Ignaz Fleischer a jeho stříbrný pěti frank, ústecký lékař a geolog Johann Stolz a jeho přátelství s básníkem a politikem J. W. Goethem a další jména a události ústeckých dějin.

Rovněž je možné nahlédnout do každodenního života obyvatel Ústecka, ať již do empírového salónu nebo do venkovské chalupy tzv. selského baroka s typickým vybavením tehdejší prosté domácnosti. Vůbec poprvé je veřejnosti představen klavír postavený kolem roku 1804 jedním z nejvýznamnějších vídeňských stavitelů klavírů první třetiny 19. století, Conradem Grafem. Je nejstarším známým klavírem od Conrada Grafa na světě a je to zcela mimořádná památka evropské klasicistní hudební kultury (podrobnosti o tomto skvostu v následujícím příspěvku).

Poprvé v dějinách ústeckého muzea je delší dobu zpřístupněn veřejnosti „přestanovský poklad“, soubor zlatých a stříbrných medailí, mincí a dalších památek.

Napoleonovy saně

Na výstavě „Bitva u Chlumce 1813“ v Muzeu města Ústí nad Labem mají návštěvníci možnost vidět jedinečný exponát se vztahem k francouzskému císaři Napoleonu I. Na pohled obyčejné selské saně ze smrkového a březového dřeva jsou totiž zajímavé právě tím, kdo na nich seděl.

Při útěku z Ruska po nezdaru tažení na Moskvu roku 1812 pomáhaly ve dvacetistupňových mrazech samotnému císaři Napoleonu I. Nasedl v Grabově a ve dnech 8.–14. prosince v nich přes Varšavu dojel až do saských Drážďan. Zde byl saskou královnou vybaven elegantnějším dopravním prostředkem. Prosté ruské saně Napoleon nechal za sebou a pokračoval do Paříže.

Kuriozita zůstala v rukou jednoho saského ministra. Právě jeho syn, hrabě Petr Marcolini-Feretti, který sňatkem získal české panství Kyšperk (dnes Letohrad), nechal saně přivést roku 1823 do Čech jako raritu. Netradiční památka na Napoleona lákala pozornost hostů hraběcí rodiny a ve 20. století se z nich stal muzejní exponát přístupný veřejnosti. Originál, který vystavuje ve stálé expozici Městské muzeum v Letohradě, utrpěl za uplynulých 200 let řadu šrámů. Proto vznikla ještě jejich věrná kopie, která ukazuje Napoleonův dopravní prostředek v původní celistvé podobě a která byla z Městského muzea v Letohradě do Ústí nad Labem zapůjčena. (Martin Krsek)

Napoleonovy saně původně vyrobené roku 1810 (foto J. Preclík)

Klavír postavený Conradem Grafem roku 1804 ve Vídni

Poklad v podobě hudebního nástroje se skrýval po léta v depozitáři ústeckého muzea, aniž o tom měli muzejníci potuchy. Standardně evidovaný klavír totiž nebudil zvláštní pozornost. Teprve poté, co roku 2012 do muzejního týmu v Ústí nad Labem nastoupil historik a konzervátor Jiří Belis, který se specializuje na historické hudební nástroje, dočkal se tento skvost svého odhalení. Existence tak vzácného klavíru vzbudila mezi odborníky v Evropě doslova pozdvižení. Řada z nich už kvůli němu ústecké muzeum navštívila nebo ho hodlá navštívit.

Výjimečnost ústeckého klavíru spočívá v jeho staviteli. Tím byl jeden z nejvýznamnějších mistrů svého oboru v první třetině 19. století, Conrad Graf (narozen 1782 v Riedlingen ve Württembersku v Německu, zemřel 1851 ve Vídni). Dosud bylo v Evropě známo 44 klavírů tohoto mistra, z nichž nejstarší byl z roku 1805 a je ve sbírkách Germanisches Nationalmuseum

Výstavní sál s výjevy z obyčejného života z počátku 19. století, jehož dominantou je klavír postavený C. Grafem roku 1804 ve Vídni (foto J. Preclík)

v Norimberku. V Čechách se nacházely celkem čtyři klavíry (Kozel 1820, Libochovice 1825, Národní muzeum 1830, Český Krumlov 1835). Ústecký klavír je nyní 45. známý nástroj, který zaujímá pozici nejstaršího ze všech (pravděpodobně opus 6). Conrad Graf jej podepsal na smaltovaném štítku nad klávesnicí, kde říká, že nástroj vznikl na předměstí Vídně ve Wahrungu, kde měl čerstvě vyučený klavírník i bydlet (Conrad Graf in Wien, Wohnhaft in Wahrung).

Detail klavíru (foto J. Preclík)

To že nástroj patří mezi jeho rané práce, dokazuje jednak tónový rozsah (F – a'''), reverzní barevnost kláves (bílé půltóny a černé celé tóny), dva kolenové pedály, ale hlavně celkově subtilní konstrukce nástroje. Také jeho výzdoba je zdánlivě chudá, neboť ji tvoří „jen“ zrcadlově kladené ořechové a mahagonové silné dýhy (švartny), červenohnědé barvy, doplněné jen jednou černou páskou obíhající boky nástroje. Strohost výzdoby odpovídá klasicistnímu cítění a je podtržena čtveřicí kónických nohou čtvercového průřezu, zakončených černou čtvercovou schodovitou patičí. Jak se nástroj přesně dostal do Ústí, není známo. Dochoval se pouze záznam, že ho daroval kolem roku 1927 do sbírek muzea ústecký velkoobchodník se železářským zbožím a zakladatel proslulé ptačí rezervace Lumpemark, Heinrich Lumpe. Měl ho získat od svého příbuzného z Vídně a ten měl klavír získat za věrné služby přímo od někoho z panovnické rodiny.

Je takřka jisté, že nástroj na počátku 19. století patřil do výbavy některého z panovnických paláců a že se na něm tehdy hrály novinky světa hudby od skladatelů jako byli například Ludwig van Beethoven nebo Joseph Haydn. A je tedy docela možné, že oni sami právě na tento nástroj někdy hráli.

(Jiří Belis – Václav Houfěk – Martin Krsek)

Vstupní prostor do výstavy vytvořené k výročí bitvy u Chlumce (nahore)
a jeden z výstavních sálů zaměřený na pomníky (dole) (foto J. Preclík)

Výstavní sál charakterizující město Ústí nad Labem v roce 1813 (nahore)
a místnost s exponáty sbírek vojenství (dole) (foto J. Preclík)

Multimediální realizace výtvarníka R. Loskota (nahore)
a chodba vedoucí z výstavy s portréty vojevůdců (dole) (foto J. Preclík)

NAPOLEONSKÉ VÁLKY V MUZEJNÍ PEDAGOGICE

Martina Kaucká

Přípravy k nadcházejícímu 200letému výročí bitvy u Chlumce probíhaly na všech frontách a nevyhnuly se ani muzejní pedagogice. I my jsme zvažovali, jakým způsobem přiblížit návštěvníkovi události, které vedly k tomuto válečnému střetnutí. Jak ho seznámit nejen s hlavními protagonisty bitvy, ale i s životem vojáků a prostých lidí v první čtvrtině 19. století.

Fakt, že se bitva odehrála v bezprostřední blízkosti Ústí n. L. a že samotné město bylo přítomností vojsk také zasaženo, přispěl k vytvoření nového interaktivního programu „**Napoleonské války v Ústí nad Labem**“. Program je nabízen základním a středním školám. Ve výuce dějepisu je kladen důraz právě na regionální dějiny a tento program má učitelům usnadnit výuku a zároveň žákům zpestřit výklad. Program začíná zkráceným uvedením do obecných dějin sledovaného období. Žáci se seznámí s hlavními nepřátelými stranami, jejich představiteli a osudy, a nakonec se zblízka zaměřujeme na ony osudné dny bitvy 29. a 30. srpna 1813 a na vše, co k ní vedlo.

Zkoušení vojenských uniforem v rámci programu pro školy (foto J. Preclík)

V uvedených dnech se však neodehrávalo drama pouze na bitevním poli u Přestanova a Chlumce, ale i v samotném Ústí byly rozehrány další partie... Žákům jsou formou komiksu představeny osudy jednoho obyvatele města a jeho rodiny a dále osud vojáka rakouské armády. Příběh „O pětifranku“ punčocháře Fleischera propojuje interaktivní program s výstavou „Bitva u Chlumce 1813“ objasněním původu památného pětifranku, který je zde vystaven. Komiks „O dragounu Jordanovi“ vysvětluje přítomnost pamětní desky umístěné na domě v Dlouhé ulici, okolo které chodí denně stovky

lidí a jen málo kteří o Jordanovi vědí. Tímto příběhem se dotkneme podoby města na začátku 19. století. Nejsou to ale jen osudy těchto dvou mužů, které zde prezentujeme. Pozornost je věnována také vojákům jako celku. Uniformy, výzbroj, výstroj, délka vojenské služby, to vše a mnohé další zajímavosti jsou obohaceny řadou materiálních didaktických prostředků. Program je s výstavou provázán jak rakouskou puškou, kterou si žáci mohou potěžkat a seznámit se s principem křesadlové palné zbraně zblízka, tak menším dioramatem „Zajetí generála Vandamma“. V ateliéru stojí rovněž replika přestavnovského pomníku, ve kterém žáci mají šanci hledat zase trochu jiný poklad, než se nachází ve výstavě. Abychom se nezabývali pouze válečnou tematikou, přecházíme do nově vybudovaného „lidového stavení“, kde zabrousíme do proměny vesnického obydlí a jeho vybavení. Pro odlehčení si žáci mohou vyzkoušet chůzi v dřevácích, pokusit se umístit na časovou osu vývoj oděvů od antiky až po secesi, anebo přiřadit k méně známým řemeslům náplň práce. Nakonec se seznámí s prací na tkalcovském stavu a ve zjednodušené formě si toto řemeslo vyzkouší.

Program pro školáky realizovaný pod vedením muzejníků
ve vybudovaném vesnickém stavení (foto J. Preclík)

Malování vojáků v ateliéru muzejní pedagogiky (foto J. Preclík)

Program je možné dále doplnit návštěvou výstavy s komentovanou prohlídkou anebo **výletem do Varvažova a Chlumce za pomníky**, které upomínají na padlé vojáky, velitele či jak je tomu u Jubilejního pomníku v Chlumci, na oslavy spojené se 100letým výročím bitvy. I tato stránka má své kouzlo a žáci se po dvoustech letech ocitnou na místech, kudy se bitva prohnala. Obdobná exkurze s názvem „Za pomníky do Varvažova a Chlumce“ byla uspořádána historikem Martinem Krskem pro veřejnost. Zde si účastníci vyslechli další zajímavosti o těchto lokalitách nejen z napoleonských dob (17. srpna 2013).

Ani ateliér samotný ale neslouží pouze školním skupinám, aktivity muzejní pedagogiky zaměřené na toto téma mohou upoutat i běžného návštěvníka muzea. V rámci dílny pro děti si mohli návštěvníci užít v ateliéru puzzle vytvořené z dobových obrazů, které skládali na magnetické zdi (1. června 2013), zkusit si tvorbu napoleonské čepice a mohli si prohlédnout i pomůcky z interaktivního programu pro školy. Obdobný program pro širší veřejnost byl nabízen také v rámci Muzejní noci (24. května 2013). Napoleonská tematika se promítla rovněž do programu „**Namaluj si svého vojáčka**“, který lektoroval kurátor sbírek vojenství Jiří Bureš (24. července a 21. srpna 2013). Účastníci měli na výběr z pěti různých plastových vojáků, které podle pokynů vybarvovali.

Ateliér muzejní pedagogiky je zpřístupněn od pondělí do pátku po dobu konání výstavy. Muzeum dále nabízí komentované prohlídky výstavou, o které mohou návštěvníci požádat v pokladně muzea, případně v pedagogickém ateliéru.

Na první straně obálky:
Bitevní scéna u Chlumce 1813

Na druhé straně obálky:
Fotodokumentace připomínkových akcí k jubileu bitvy u Chlumce
z roku 1913, 1993, 1995, 1996, 1999 a 2012

Na třetí straně obálky:
Karty s motivy napoleonských válek zobrazující spojenecká vojska
a připomínající vítězné bitvy nad Napoleonem

Na čtvrté straně obálky:
Rakouský a pruský pomník ve Varvažově na dobové
grafice, kolem roku 1830

PŘÍSPĚVKY K ÚSTECKÉ VLASTIVĚDĚ **monotematické číslo 7**

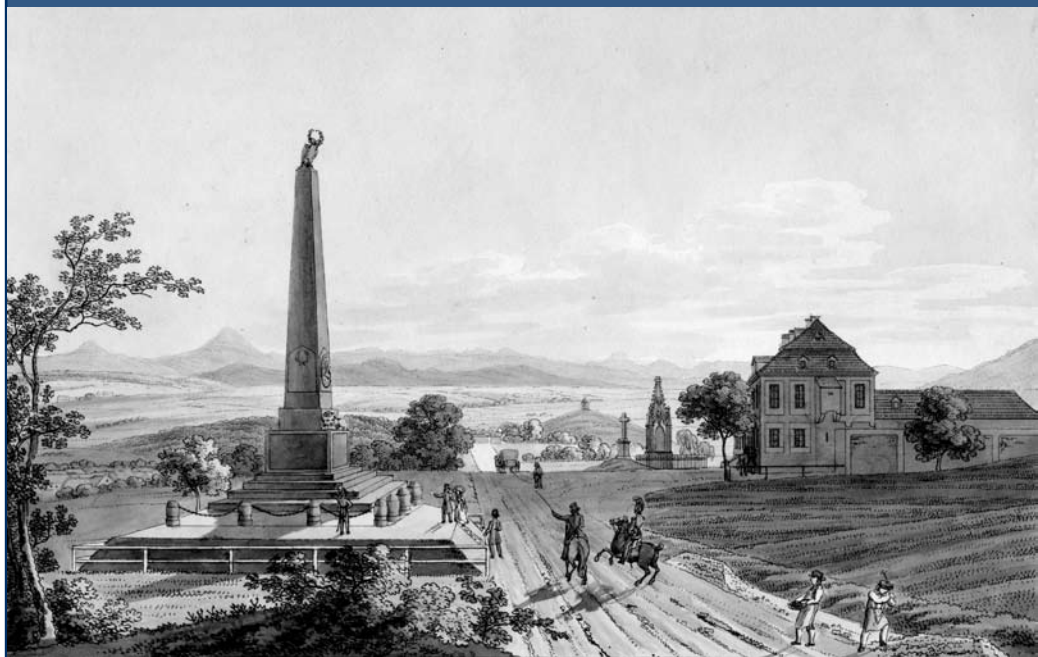
Vydalo © Muzeum města Ústí nad Labem
2013

Tisk: Jiří Bartoš – SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem
Náklad: 500 výtisků
Redakce, grafická úprava a sazba: RNDr. Zuzana Vařilová, Ph.D.
Jazyková redakce: Mgr. Michaela Kalinová
Redakční rada: Mgr. Václav Beran, Mgr. Václav Houfek,
Helena Houfková, Mgr. Eliška Wiesnerová
Adresa redakce: Muzeum města Ústí nad Labem, Masarykova 1000/3, 400 01
Ústí nad Labem, telefon: 475 210 937, web: www.muzeumusti.cz
Evidenční číslo MK ČR E 10794

ISSN 1213-1873

Vydalo Muzeum města Ústí nad Labem v roce 2013
ISSN 1213-1873

www.muzeumusti.cz